

READING THE SPACE WITH FEMINIST PERSPECTIVE: EXAMPLE OF THE CENTRAL BUSINESS DISTRICT OF BALIKESİR CITY

Mekânı Feminist Perspektifle Okumak: Balıkesir Kenti Merkezi İş Alanı Örneği

Güldane MİRİOĐLU¹

Öz

Bu çalışmada Balıkesir kenti merkezi iş alanı (MİA) örneğinde feminist bir mekân okuması yapılmıştır. Bu araştırma feminist perspektife dayanan nitel bir araştırmadır. Araştırma bütünüyle söylem analizine dayanmaktadır, veri toplama yöntemi ise gözlemdir. Çalışma kapsamında mekân ve cinsiyetin karşılıklı inşasını anlamak amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı üretilen ve üretici bir fenomen olarak mekân ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi anlamaktır. Çalışma kapsamında Balıkesir kenti MİA' da toplumsal cinsiyet ilişkilerinin mekânı üretmesi ve mekânın cinsiyeti inşası, mekân üzerinden okunarak anlamlandırılmıştır. Çalışma, cinsiyet temelinde toplumsal ve mekânsal eşitsizlikleri mekân üzerinden anlayarak bu eşitsizlikleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonunda cadde ve sokakların sayıları, darlıkları-genişlikleri, aydınlık-karanlık olmaları, açıklık-kapalılık, güvenlilik-güvensizlik düzeyleri, kullanım fonksiyonları, yer adları, mekânsal inşaların büyüklük ve küçüklükleri, yükseklik ve alçaklıkları, kent öznesi ve kent simgeleri gibi çeşitli açılardan, MİA' da mekânın eril inşası ile gündelik yaşamda eril kullanım fonksiyonlarının bir araya gelerek kentin erilliğini arttırdığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Kent, Cinsiyet, Feminist Coğrafya, Balıkesir

Abstract

In this study, the space was read with feminist perspective on case of the Central Business District (CBD) of Balıkesir city. This research is a qualitative research and based on feminist perspective. The research is completely based on discourse analysis, and the method of data collection is observation. Within the scope of the research, the mutual construction of gender and space intended to understand. The aim of the study is to understand the relationship between gender and space as a produced and producer phenomenon. Within the scope of this study, space production of gender relations and the construction of space with gender relations was read through the space in the CBD of Balıkesir. The aim of this study is to make social and spatial inequalities visible on the basis of gender. The results show that the masculine construction of the space with some aspects like narrowness-wideness, lightness-darkness, openness-closeness, security-insecurity levels and usage functions of streets and roads, place names, size of spatial constructions, city subjects and symbols and the masculine usage functions in daily life in CBD increase the masculinity of the city.

Keywords: Space, City, Gender, Feminist Geography, Balıkesir

¹ Dr., Balıkesir University, Faculty of Science and Art, Department of Geography, Balıkesir/Turkey., <https://orcid.org/0000-0003-3191-5935>, guldanege10@gmail.com

GİRİŞ

Kent coğrafyası alanındaki feminist araştırmalar, sanayileşme ve kentleşme ile mekânın cinsiyete dayalı bölünmesini sorunsallaştırmıştır. Mekânın cinsiyete dayalı bölünmesi, sanayileşme ile birlikte kentsel mekânın, ikamet alanlarının kadınların, iş merkezlerinin ise erkeklerin olacak şekilde bölünerek, cinsiyete dayalı eşitsizliği sürdürmesi açısından eleştirilmiştir (Bondi, 1992: 160-163; Wilson, 1992: 55; McDowell, 1993a: 166-168; Bondi, 1998: 161; Bondi ve Domosh, 1998: 277-278; Fenster, 1999: 231; Bondi ve Rose, 2003: 236; Bondi, 2005: 8-10). Sanayileşme ile birlikte ev ve çalışma alanlarının mekânsal bölünmesini, cinsiyete dayalı rolleri meşrulaştırması ile ilişkilendiren Bondi'ye (1992: 160-163) göre kentsel mekânın bölünmesi (merkez-kenar/urban-suburban), birbirini tamamlayan cinsiyet rolleri üzerine kurulmuştur. McDowell (1993a: 166-168) da kadınların ücretsiz emek ve vakitlerini, kent faaliyetlerini bir araya getirmek için harcamalarını, batı kentlerinin arazi kullanımının patriarkal varsayımları ile ilişkilendirmiştir. McDowell'a (1993a: 166-168) göre bölünmüş kentin arazi kullanım kalıpları erkekleri, kent merkezinin kamusal yaşam mücadelesine katılan ve iş yaşamlarını sürdürebilmek (yemek, duygusal ve cinsel teselli) için eve gelen bireyler, kadınları ise tercihen kır ve kasabalarda ev hayatı ile sınırlı aile melekleri olarak varsayan patriarkal ideolojilere dayanır. Bondi (1998: 161) de, mekânın cinsiyete dayalı analizine dair araştırmaların, banliyölerin (suburb) ilk gelişim evrelerinde, şehir ve banliyö ayrımının, erkekler ve kadınlar için ayrı mekânlar (separate spheres) fikrine dayandığını, kent merkezinin kamusal mekânlarının maskülen ve sosyal, ekonomik ve politik güç ile, banliyönün ise orta sınıf ve kadınlık ile ilişkili olduğunu ayrıntılı biçimde açıkladıklarını söylemiştir. Fenster'a (1999: 231) göre de feminist kent araştırmacılarının temel eleştirisi, bizzat planlamanın, ev ve ücretli iş alanlarını birbirinden ayırarak cinsiyet rollerini meşrulaştırması üzerinedir.

Bondi ve Domosh (1998: 277-278) kamusal-özel mekân ayrımının, büyük ölçüde erken modern dönemde, kadın ve erkek arasındaki farkın doğallaştırılması, dolayısıyla bu iki farklı mekânı düzenleyen iki farklı değerler seti ile belirlendiğini belirtmişlerdir. Bondi ve Domosh'a (1998: 277-278) göre bu bölünme, 19. yüzyılda endüstrileşme ile en üst düzeye ulaşmış, üretim faaliyetlerinin evden ayrılması ve evlerin üretim merkezinden uzak konumlanması ile ayrı mekânlar (separate spheres) doktrini orta sınıfın baskın görünümü olmuştur. Wilson (1992: 54-55) da sanayi devrimi ile kamusal ve özel alan ayrımının belirginleşmesiyle, kadınları kamusal alandan dışlama çabalarının, özellikle orta sınıftan kadınları banliyölerle sınırlandırdığını belirtir. Bondi (2005: 8-10) de mekânın kamusal-özel ayrımının, beden toplumsal inşası için, kentin ayrı mekânlar şeklinde kodlanması olarak okunabileceğini söyler. Bu kapsamda temel eleştiri, cinsiyete dayalı mekânsal bölünmeye yönelik olmak üzere, bu konudaki çalışmalar kamusal ve özel mekânın karşılıklı ilişkisini anlamının önemi üzerinde durmuşlardır.

Cinsiyete dayalı kimlik inşası, aile içi güç ilişkileri, cinsiyete dayalı iş bölümü ve mekânsal hareketlilik gibi çeşitli günlük deneyimlere dayalı etkileşimsel, performatif (Butler 2014: 19) bir oluşumdur. Cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri ve cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınları, çocuk bakımı, temizlik, ütü, yemek yapma gibi geleneksel rollerden sorumlu tutarak bir yandan ücretli iş yaşamına katılmalarını engellemekte bir yandan da iş yaşamına katılan kadınları ev ve iş yükünün ortak ağırlığı ile karşı karşıya bırakmakta, böylece cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini de beslemektedir. Evde "kadın işi!" olarak öğretilen ve kadına yüklenen temizlik yapmak, yemek yapmak, çay demlemek, dikmek dikmek gibi işler kamusal mekânda, lokanta, terzi, kahvehane-kıraathane gibi işletmelerde gelir getiren işler olarak çoğunlukla erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir. Böylece kadınlar, iş bölümü aracılığıyla mekânsal düzenlemelerle ücretli iş yaşamından dışlanmakta ve ev içerisinde ücretsiz işçiler olmakta, bu mekânsal kısıtlılık da ekonomik güç elde etmek/edememek, mekânsal hareketlerin kısıtlanması, deneyim/deneyimsizlik, yapılan işlerin değeri/değersizleştirilmesi gibi gündelik tezahürlerle erkek egemen iktidar hiyerarşisini sürdürmeye yaramaktadır.

Cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri, cinsiyete dayalı iş bölümü ve mekânın cinsiyetli oluşumları, birbirlerini inşa eden karşılıklı ilişkileri ifade etmekle birlikte, gündelik yaşamın çok yönlü inşasına odaklanmayı gerektirir. Bu çalışma da gündelik iktidar ilişkileri çerçevesinde ataerkil inşaların, kadınların kentsel mekânsal hareketliliği ile ilişkisine odaklanmıştır. Çalışmanın odaklandığı temel problem, mekânın cinsiyet temelinde eşitsiz kullanımınıdır.

Ataerkil kültürel normlar çerçevesinde ailedeki erkeklerin izni ile dışarı çıkma-çıkamama, gidilebilecek yerlere, nasıl ve ne zaman gidilebileceğine ilişkin kısıtlılıklar, eril tahakkümün mekân kullanımı üzerine etkisinin sadece bir boyutudur. Bir diğer boyut da kentsel mekândaki erkeklerin müdahaleleridir. Cinsiyete dayalı iş bölümü ile pekiştirilen ev içi rolleri de kadınların mekânsal hareketliliklerini kısıtlamaktadır. Ataerkil kültürdeki bu kısıtlılıklar mekânı da erkek egemen bir perspektifle inşa etmekte, dolayısıyla kadınların mekân hareketleri, mekân aracılığıyla da kısıtlanmaktadır. Sonuçta kentsel mekân, cinsiyet temelinde eşitsiz bir biçimde kullanılmakta, bu eşitsizlik cinsiyet temelli iktidar ilişkilerini yeniden üretmektedir.

Alkan (1999: 16) ve McKenzie (2002: 254) kent planlamanın eril yapısını, mesai saatlerine göre düzenlenen ulaşım hizmetlerinin, ev ve işyeri arasında köprü kuran kadınların ihtiyaçlarını dikkate almaması ile ilişkilendirmişlerdir. Buradaki temel ilişki, kadınların çalışma saatleri genellikle düzensiz iken (birbirleri ile ilişkili olarak hem ev içi roller hem de enformel sektörde istihdam edilmeleri nedeniyle), ulaşım hizmetlerinin, düzenli ücretli çalışma saatlerine göre

düzenlenmesi gibi bir dizi örnek ile açıklanmaktadır. Üstelik gündelik yaşamın erkek egemen tezahürlerinde, hem erken yaşta araç kullanma ve ehliyet alma fırsatları, hem de aile içi ekonomik ilişkide iktidarı elinde bulundurmaları nedeniyle erkek bireyler, özel araç kullanım fırsatlarına sahip olurken toplu taşıma hizmetlerine ihtiyaç duyanlar daha çok kadınlardır. Kent planlama ve cinsiyet arasındaki ilişki bakımından önem kazanan bir diğer konu da kentte yürümedir. Bu bakımdan [Oğuz ve Atatimur \(2008: 134\)](#) da kent planlamada eril yaklaşımın fiziki mekânlara kullanım yüklerken, feminist yaklaşımın deneyimlere dayalı planlama perspektifi ile mekânsal hareketlilikte yalnızca taşıt ulaşımını değil, yürüyüşü de dikkate aldığını ve böylece ışıktandırma, güvenlik, kamusal tuvaletler gibi birçok konuyu da hesaba kattığını belirtir. Bu bakımdan aile içi güç ilişkileri ve cinsiyete dayalı iş bölümü, yanı sıra mesai saatleri, ulaşım hizmetleri ve iş yerlerinin mekânsal düzenine ilişkin kısıtlılıklar ile birlikte güvenlik sorunları da mekân kullanımına dair cinsiyete dayalı kısıtlılıklardır. Böylece bir dizi patriarkal bileşenin bir araya gelmesiyle mekânın cinsiyet temelinde eşitsiz kullanımı, bir yandan kadının ücretli iş yaşamındaki ikincil konumu aracılığıyla erkeklerin ekonomik ve yönetsel üstünlüğü ellerinde tutmaları, bir yandan da ev mekânı ile kısıtlanması aracılığıyla hak ve fırsatlardan haberdar olamayarak, toplumsallaşması, bilinçlenmesi ve güçlenmesi önlenerek, kadınların ikincil statüsünü yeniden üretmektedir. Kadınların mekânsal hareketlerinin kısıtlanması iletişim kısıtlılığı yoluyla da kadınları güçsüzleştirmenin bir yoludur.

Kadınların mekânsal hareketliliklerinin kısıtlanması, sağlık konusunda da önemlidir. [Sennet \(2013: 239\)](#), 19. yüzyılda yabancılar tarafından izlenme kaygısıyla evden çıkmaya korkan kadınlarda, çok az hava aldıkları için yüzlerinin solgunlaştığı beyaz hastalıktan söz eder. Yine [Sennet \(2013: 414\)](#) 19. yüzyılda, yaygın biçimde görülen histeriyi, özellikle burjuva kadınlarda, bastırmayı başaramadıkları gerilimlerin fiziksel dışavurumu, kamusal ve özel yaşam arasındaki farklılıkların bir krizi olarak açıklar. Benzer şekilde cinsiyet ve agorafobi ilişkisini inceleyen [Davidson \(2000\)](#) agorafobi deneyimini, toplumsal cinsiyetin mekân ile ilişkisiyle açıklar. [Alkan \(2005: 30\)](#) ile [Şenol Cantek, Ünlütürk Ulutaş ve Çakmak da \(2014: 123\)](#) agorafobi ile cinsiyet ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Ayrıca kadınların mekânsal hareketliliklerinin sınırlandırılması, sağlık sorunları yaşadıklarında, sağlık hizmetlerine erişim bakımından da mekânsal deneyimsizlikten kaynaklanan sorunlar yaşamalarına neden olur.

Bu kapsamda mekânsal düzenlemeler bir yandan cinsiyete dayalı kimliklerin açıklayıcı temsilleri olurken bir yandan da toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşumunda inşa edicidir. Konutlar, spor salonları, alışveriş merkezleri, tekel marketler, kamusal tuvaletler, parklar, ibadethaneler, kafeler, kiraathaneler, barlar, okullar, cadde ve sokaklar günlük yaşamın toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir ([Yüceşahin ve Yazgan, 2017](#)). İbadethanelerde, kiraathanelerde, sokak aralarında, halı sahalarda, askeri alanlarda, eğlence mekânlarında, gündelik yaşamdaki erkek egemen kullanımlar, erkek olmaya ve kadın olmaya dair cinsiyet kimlikleri oluşturmaktadır. Bazı mekânların sadece erkekler ve bazılarının sadece kadınlar tarafından kullanılması, mekân kullanımında zamansal kısıtlılıklar gibi günlük tezahürler, cinsiyete dayalı kimlikleri inşa etmektedir. Daha eşit bir dünya için kadınların mekân kullanımının, mekânsal hareketliliğinin ve bu hareketliliği kısıtlayan nedenlerin anlaşılması gereklidir. Bu çalışma toplumsal ve mekânsal eşitsizlikleri mekân üzerinden anlayarak bu eşitsizlikleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışma kapsamında, kent mekânının eril inşasının anlaşılması için feminist bir mekân okuması yapılmıştır.

Kent araştırmalarında feminist perspektif İngilizce literatürde 1970'li yıllara dayanırken, Türkçe literatürde ancak 1990'lı yıllarda başlamış ve 2000'li yıllarda artış göstermiştir. Ancak bir toplum ve mekân bilimi olan coğrafya disiplinde mekân ve cinsiyet konusunu ele alan çalışmalar yeni ve az sayıdadır ([Yüceşahin ve Yazgan, 2017](#); [Mirioğlu, 2018](#); [Öksüz ve Deniz, 2019](#) bunlardan bazılarıdır). Feminist kent araştırmalarının yanı sıra İngilizce literatürde 1970'li yıllara dayanan ve 1980'lerde önemli bir araştırma alanı haline gelen feminist coğrafya çalışmaları da Türkçe coğrafya literatüründe yeni gelişmektedir. Çalışma ile cinsiyetin mekâna karşılıklı ilişkisi, Balıkesir kenti örneği ile açıklanmıştır. Kentel mekân kullanımında cinsiyete dayalı eşitsizliğin mekân aracılığıyla nasıl sürdürüldüğüne odaklanan bu çalışma feminist bir perspektif ile mekâna odaklanmıştır. Çalışma kapsamında "Balıkesir kenti MİA'da inşa edilen çevrenin eril göstergeleri nelerdir?" sorusuna cevap aranmıştır.

MEKÂN, İKTİDAR İLİŞKİLERİ VE CİNSİYET

Feminist teoride cinsiyete dayalı eşitsizlik, kadını özel alan, duygu ve beden ile, erkeği kamusal alan, kültür ve akıl ile eşleştiren ikili dikotomilerin eleştirisi çerçevesinde gelişmiştir. Kamusal-özel ayrımını tarihsel perspektifle ele alan [Sennett'a \(2013: 127-128\)](#) göre bireylerin mülkiyet gibi kamusal haklarının yanı sıra duygularını incitme, utandırılma gibi durumlara karşı doğuştan gelen kişilik hakları vardır ve bu çerçevede kültür karşısında doğal insan hakları arasındaki karşıtlığı açıklamak amacıyla 18. yüzyılda kamusal ve özel alan arasında bir ayırım yapma yoluna gidilmiş, böylece doğal ile kültürel arasındaki karşıtlık, özel ve kamusal karşıtlığı olarak gelişmiştir. [Yuval Davis'e \(2016: 26\)](#) göre de tüm kültürlerde insanların, doğayı kontrol etmek ve dönüştürmek amacıyla kültürel olanı doğal olanın üstünde tutmalarıyla kadınlar aşağı sembolik konumda kalmışlardır. [Berktaş'a \(2015:1\)](#) göre de akıl-beden bölünmesi biçimindeki dualist yaklaşımda cinsellik, zihinsel faaliyetler için aklın aşması gereken bir olgudur ve bu olguyu aşabilme imkanı erkeğe

tanınmış, kadın, biyolojik süreçlere bağlılığı neden gösterilerek, bedene mahkum ve tam rasyonalite olanağından yoksun sayılmıştır. [Arendt \(2013: 121-123\)](#) de kadınların, türün fiziki varlığını bedenleri ile sağladıkları için, saklı tutulduklarını belirtir. [Bourdieu \(2015: 45\)](#) da toplumsal tahakküm bağlarının eril ve dişil bedenlere, eril ve dişil ayrımlar düzleminde işlendiğini söyler. Buna göre erkekler dış, resmi, kamusal ve yüksek, kadınlar iç, alçak, eğik, özel, saklı, görünmez ve utanç verici taraftadır ([Bourdieu 2015: 45](#)). Beden ile başlayan bu ayrım, kamusal-özel mekân ayrımının da temelidir.

Eski Yunan düşüncesinin polis (kamusal alan) ile oikos (hane) kavramsallaştırmasına dayanan kamusal-özel ayrımında polis erkeklerin yönetim alanı, oikos ise kadınların ve çocukların yeri olmuştur ([Çakır, 2009: 397](#)). [Arendt \(2013: 65\)](#) de özel-kamusal ayrımının, antik kent devletinin ortaya çıkışından beri, hane (özel) ve siyasal (kamusal) alan şeklinde birbirinden ayrı iki alana karşılık geldiğini söyler. Bu dualist yaklaşımda bir yanda akılla yönetilen kamusal dünya, diğer yanda duygusal ilişkilerin yer aldığı marjinal dünya vardır ([Donovan, 2015: 24](#)).

Tarihsel süreçte erkeklerin kamusal kadınların özel alanla ilişkilendirilmesi, kadınların mekânsal hareketliliğini sınırlamış, erkek egemenliğini sürdürerek kadınların kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde bir engel ve eşitsizlik oluşturmuştur. Bu açıdan tıpkı kentin merkez-kenar (suburb) bölünmesi gibi feminist tartışmalar ve mekân ile ilişkisi bakımından feminist coğrafya tartışmaları, kamusal-özel mekân ayrımına karşı çıkar. Feminist kuram, kamusal-özel ayrımını, kadınların özel alanda maruz kaldığı baskı ve sömürüyü meşrulaştırması gerekçesiyle reddeder ([Benhabib, 1996: 255](#)). [Bondi \(1998: 163; 2005: 7-10\)](#) de kamusal-özel ayrımının ideolojik bir kodlama olduğunu söyler. [Bondi'ye \(1998: 163\)](#) göre kadınlık ve erkeklığın özel ve kamusal gibi öteki ikiliklerle ilişkisi doğuştan olan doğal şeyler değildir, kamusal ve özel alanlara ilişkin baskın kavramlar, rasyonellik eril sayılırken özel alandaki bireyin dişil özelliklere atfolunması şeklinde ideolojik olarak inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu ideolojik inşaya odaklanmak, bu dikotomilerin değişebileceğini göstermek, cinsiyete dayalı düalizmleri istikrarsızlaştırmaya, kadınlar ve erkekler arasındaki güç ilişkilerinin altını oymaya yarar ([Bondi, 1998: 163](#)).

Feminist tartışmalar başlı başına kamusal-özel ayrımına karşı çıkarken, bu bölünmenin ideolojik boyutunu da çoğunlukla cinsiyete dayalı iş bölümü ile ilişkilendirmişlerdir. Buna göre tıpkı iktidar ilişkileri gibi mekân da cinsiyete dayalı iş bölümü üzerine kurulu erkek iktidarını sürdüren ideolojik bir ayrıma tekabül eder. Tarihsel süreçte cinsiyete dayalı iş bölümü ile kadınların ev içi rollerle sınırlandırılmaları, kamusal alan uzak tutulmalarını meşrulaştırmıştır ([Bora, 2004: 531](#)). [Bourdieu'ya \(2015: 22\)](#) göre de eril tahakküm üzerine temellenen toplumsal düzen, iş gücünün, mekânın ve zamanın cinsiyete dayalı bölünmesine denk gelir. Kamusal-özel ayrımının, 19. yüzyılda beyaz orta sınıf kadınların mekân kullanımının kurallarıyla belirlenmesine karşılık geldiğini belirten [Bondi ve Domosh'a \(1998: 270\)](#) göre de cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların ancak bakım ve besleme, hasta ziyareti ya da 19. yüzyılda gelişen tüketim faaliyetleri gibi kentsel kamusal mekânda feminen olarak kodlanmış norm ve değerlerle ilgili aktiviteler için ev dışına çıkmalarına izin verir, eril mekânlarda bulunmalarına izin vermezdi. Bu bakımdan [Bondi ve Domosh \(1998: 270\)](#) kadınların mekânı ev iken feminen aktivitelerin ev dışına bağımlı olması bakımından, kamusal-özel ayrımını meşrulaştıran cinsiyete dayalı iş bölümünün, bu ayrımı açıklamada yetersiz kalması üzerinde durmuşlardır. [Bondi \(1998: 161\)](#) de, kent – banliyö (suburban), kamusal-özel temsillerin, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımları saptırdığını, bu nedenle bu ayrıma odaklanmak yerine kadın ve erkeklerin günlük yaşamlarının derinlemesine incelenmesi gerektiğini söyler. [Bondi ve Davidson \(2003: 329\)](#) da bu ikili ayrımın ideolojik boyutunu, hem doğa-kültür, pasif-aktif, duygu-akıl, kadın-erkek dualist yaklaşımında doğal çevrenin kadınsı olarak ele alınıp pasiflik ile ilişkilendirilmekte, kadını ve doğayı kontrol altında tutmak için kullanılmakta iken doğal bir eylem olan dağcılığın erkeksi olarak kodlanması, fakat dağcılığın mantıktan çok tutkularla ilişkili olması bakımından, ikili dikotomilerdeki erkeklik ve rasyonalite arasındaki ilişkiyi zedelemesi örneği ile açıklarlar. Kamusal-özel mekân ayrımının, iktidar ilişkilerini içeren ideolojik boyutu olmaksızın açıklanamayacağını belirten [Bondi \(1998: 164-176\)](#) de ücretli işlerin evlere girmesi ya da kamusal mekânların özelleştirilmesi aracılığıyla günlük yaşam etkinliklerinin çoğunun, kamu-özel ikiliğinde sınırı belirgin olmayan alanlarda gerçekleştiğini söyler ve bu sınırın bulanıklığı üzerinde durur. Bu açıdan feminist araştırmaların amacı bu ikiliği yeniden anlamlandırmak ([Bondi ve Davidson, 2003: 325](#)) ve ideolojik boyutunu gözler önüne sermektir.

Kamusal-özel ayrımına dair diğer bir eleştiri de özel mekânın da erkek egemenliğini sürdüren bir mekân olarak inşası ile ilgilidir. [Alkan, Korkmaz ve Allmer \(2013\)](#) evi, erkeğin rahatı için düzenlenmiş, kadının iktidar altında olduğu ve erkeğe hizmet ettiği mekân olarak tanımlarlar. [Wilson \(1992: 57\)](#) da özel alanı, kadınların ücretsiz çalıştırdıkları işyerleri olarak adlandırır, bu alanın erkekleri rahat ettirmek için düzenlendiğini ve erkeklerin fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet uyguladıkları yer olması bakımından da kadınlar için güvenli bir yer olmadığını söyler. [Sennett'in \(2013: 41\)](#), 19. yüzyılda kamusal alanın, kadınlar için kirlenerek erdemlerini yitirme tehlikesine girdikleri bir yeri, erkekler için, evdeki baba/koca rolüyle somutlanan baskıcı, otoriter özelliklerden sıyrılabilirdikleri özgürlük alanını ifade ettiği açıklamaları da mekânın cinsiyetli inşasının iktidar ilişkileriyle ilgisini ortaya koyar.

Kadınların mekânsal hareketliliğinin sınırlanması, toplumsal yaşama katılım, hak ve fırsatlardan haberdar olma gibi bir dizi gündelik deneyimin önüne geçer. Ayrıca cinsiyete dayalı iş bölümü ve kadına yüklenen ahlaki normlar gerekçe

gösterilerek erkeklerin kamusal alanda sahip oldukları ayrıcalık onlara para, statü, özgürlük, güç ve büyüme fırsatı kazandırır (Lengermann, 2015: 172). Kısacası kadınların kamusal alandan dışlanması onların bireyleşme, toplumsallaşma deneyimlerinin önünü kapatarak onları güçsüzlendirirken erkek egemenliğini de besler. Bu bakımdan kadınların çalışma ve tahakküm altına alınma, erkeklerin dinlenme ve iktidar alanı olarak kurulan özel alan, *kadın işleri!*'nin burada toplanması ve *kadın iffeti!*'ni koruması bakımından kadınla özdeşleştirilmiş ve kadın kimliğinin mekânsal sınırı olarak inşa olmuştur.

Kamusal-özel mekân ayrımının cinsiyete dayalı inşası, 19. yüzyıl batı kentlerinde gezgin erkek figüre karşın böyle bir kadın figürün olmaması ile de açıklanabilir. 19. yüzyıl batı kentlerinde zamanın büyük çoğunluğunu kent manzaralarını gözleyerek geçiren gezgin erkek figür "*Görünmez Flâneur*" olarak adlandırılır (Wilson, 1992: 55-56). Tıpkı Sennett'in (2013: 283) 1890'lara gelindiğinde bile bir kadının Paris'te bir kafe ya da Londra'da saygın bir lokantaya, yorumlara maruz kalmadan tek başına gidemediği, kapıdan reddedilmesinin de olası olduğu açıklamaları gibi Wolff (1985: 41) da 19. yüzyılda Paris sokaklarında dolaşmanın bir erkek özgürlüğü olduğunu, kadınların kentte görünmeden dolaşma özgürlüğünün olmadığını, kentte özgürce dolaşan erkeklerle "*görünmez flâneur*" karşın, kentte özgürce dolaşan kadınların fahişe olarak anıldıklarını söyler. Hubbard (2005: 324) da 19. yüzyılda gezgin erkek figürün flâneur iken gezgin kadın figürün fahişe olarak anılması bakımından cinsiyete ve cinselliğe dayalı eşitsizliğe dikkat çeker.

Mekân kullanımında cinsiyete dayalı bu eşitsizlik, güç ilişkilerinin karşılığıdır ve aynı zamanda güç ilişkilerini inşa eder. Arendt (2013: 69) tüm Yunan filozoflarının, özgürlüğün siyasal (kamusal) alana, zorunluluğun ise hane (özel) alanına özgü olduğunu kabul ettiklerini, güç ve şiddetin özel alanda meşruluk kazandığını ifade eder. Aileyi eşitsizliğin merkezi olarak açıklayan Arendt (2013: 70), kentin (polis) eşit bireyleri tanıyor olması bakımından aileden ayrıldığını ve hane reisinin, haneden ayrılıp herkesin eşit olduğu siyaset alanına girebilecek iktidara sahip olması bakımından özgür sayıldığını söyler. Ayrıca Arendt (2013: 70), kamu alanında gerçekleşen her şeyin herkes tarafından görülebilir/duyulabilir olmasına karşın özel-mahrem alanın başkalarının yokluğu ile ifade edilebileceğini, özel/mahremdeki insanın başkasına görünmeyeceği için yaptıklarının da kaale alınmayacağı, bunun da birey olmaktan uzak bir yaşamı ifade etmesi nedeniyle sadece özel yaşamı olan bir kişinin tam anlamıyla insan sayılmayacağını söyler.

Kamusal mekânda bulunma ve deneyim kazanma da ancak özel mekândaki güç ilişkilerinde özgür olma ile mümkündür. Liebman (2004: 630) ile söyleşisinde Kluge, kendini bir kolektif içinde anlaşılır kılabilirdiğine inanmanın kamusal, tecrübelerini başkalarına anlaşılır kılabilirdiğine inanmanın ise mahrem olduğunu söyler. Kluge'a göre kamusal alan, ancak mahrem alanın özgürlüğü oranında özgürdür, kendini kamusal olarak ifade edememek mahremiyetin tiranlığıdır (Liebman, 2004: 630). Kamusal ve özel arasındaki bu karşılıklı kurucu ilişki, feminist perspektifin kamusal-özel ayrımına karşı çıkması ile aynı anlamı taşır. Bu bakımdan "*kişisel olan politiktir*" söylemi, özel olarak görülen sorunların kamuyu ilgilendiren iktidar alanları olarak yeniden tanımlanmasıdır (Benhabib, 1996: 248). McDowell (1993a: 170-173) da bu iki alanı, birbiriyle ilişkisi dâhilinde anlamak gerektiğini belirtir. Benzer şekilde Fenster (2005: 220) da kamusal mekânı kullanım hakkı ve karar alma süreçlerine katılımın evde başladığını söyler. Bu bakımdan kamusal-özel ayrımına ilişkin temel tartışmalardan biri de iç içe geçmiş iktidar ilişkileridir. Birçok ailenin birçok üyesinin aile içinde bile kendi yaşamlarında özerk olmadıklarına değinen Yuval-Davis'e (2016: 173) göre de bireylerin yaşamı, hem aile içinde daha güçlü olanlar hem de sivil toplum alanı veya politikaya yerleşmiş ideolojilerle belirlenir. Bu bakımdan kamusal ve özel alan arasında birbirini besleyen bir ilişki vardır. Kadınlar kamusal mekânda var oldukça haklarından haberdar olurlar, toplumsal yaşama katılırlar, kendilerinden başkalarını görür, hayata dair deneyim kazanır, iletişim kurar, başka bir ifade ile güçlenirler. Aksi halde Arendt'in (2013) de ifade ettiği gibi sadece özel yaşamı olan bir kişi tam anlamıyla insan olmaktan mahrum kalır. Bu açıdan bugün feminist coğrafi araştırmalarda mekân, iktidar ilişkilerini kuran bir güç olarak beden ile ilişkisi üzerinden okunmaktadır.

MEKÂN, BEDEN VE CİNSİYET

Mekânsal ve toplumsal olanın karşılıklı üretiminin çok sayıda güç ilişkisini içerdiğini belirten Lefebvre (2014: 62-63, 67-69), güç ilişkilerini içeren toplumsal ilişkilerin mekânla ilişkisini, "*mekânsal pratik*", "*temsil mekânları*" ve "*mekân temsilleri*" kavramları ile açıklar. Buna göre, bir toplumun her üyesinin mekân ile ilişkisini ifade eden mekânsal pratik, iktidar ve üretim ilişkilerini temsil eden mekân temsilleri ve deneyimlenen, yaşanan temsil mekânları birbirlerini karşılıklı olarak üretir (Lefebvre, 2014: 67-68). Lefebvre (2014: 61), mekânı, farklı zaman ve toplumlara özgü bir üretim olarak ele alır. Harvey (2014: 230) de her toplumsal-sosyal yapının kendine özgü zaman ve mekân pratikleri olduğunu, toplumsal zamanın ve toplumsal mekânın toplumsal pratiklerle farklı şekillerde kurulduğunu söyler. Mekân ve toplum ilişkisini tartışan ilk marksist tartışmalarda daha çok zamana ve topluma verilen öneme karşın bugün tarihsel, toplumsal ve mekânsal olanın karşılıklı ilişkisi tartışılmaktadır (bkz. Lefebvre, 2014: 399-419; Foucault 1986: 22; Soja, 2017: 104-105; 190-221; Harvey, 2014: 232-234). Bu bakımdan mekân, bireysellikler, görünenin arkasındaki gerçeklikler ile beden arasındaki ilişkisi çerçevesinde incelenmektedir.

De Certeau'ya (2008: 107-108) göre egemen kültür ve toplumsal yapı içinde bireyler, kendilerine dayatılanları farklı biçimde uygulayarak var olmaktadır. Mayol (2015: 37) da öznelere, kentsel çarkın zorlamalarını bozarak kendi kullanımları için yeniden ürettiğini söyler. Bu açıdan De Certeau (2008: 107-108), bireylerin günlük iktidar ilişkilerinde geliştirdikleri taktiklerin incelenmesini önerir. Bunu kamusal-özel, kadın-erkek düalizmleri bakımından düşündüğümüzde örneğin Hubbard (2005: 324-326), 19. yüzyıl batı kentlerinde, kentteki erkeklerin görsel zevk nesnelere olmalarına rağmen fahişelerin kentsel mekândaki varlığının, kadınların cinselliklerinin mahremiyeti veya kamusal alanın erkekler için olduğunu varsayan maskülen varsayımlar ve ataerkil ideolojileri tehdit ettiğini söyler. Boyer (1998: 272) da, 20. yüzyılın başlarında büro işlerinin artmasıyla kamusal alanda çalışan kadın sayısının artmasının kamusal alan ve kötü kadınlık arasındaki ilişkiyi değiştirerek Viktoryen mekânsal kodlamalarda önemli değişimler yarattığını, kadınların kamusal alana girmesi ve bu alanda bulunmalarına, bedensel kısıtlama ve cinsel uygunluk ile ilgili beklentilerin aracılık ettiğini, ancak büro işlerinin kadınsılaşması ile çalışma alanlarının içinde ve dışında bu söylemlere meydan okuyabilecek çok sayıda yeni mekân oluştuğunu, böylece mekân ve cinsiyetin karşılıklı olarak üretildiğini incelemiştir. Bu bakımdan cinsiyete dayalı kimlik, gündelik eylemlerle bir yandan mekânı inşa etmekte, bir yandan da mekân aracılığıyla inşa olmaktadır. Ertürk'e (2013: 37) göre de öznenin kendini inşası gibi mekân da kendilerini inşa eden özneyi yeniden tanımlar, mekân ve özne birbirlerini karşılıklı olarak inşa eder.

Bondi ve Davidson (2003: 328), mekân ve cinsiyetin günlük yaşamdaki karşılıklı inşasını, cinsiyete dayalı iş bölümü ile hemşirelik, sekreterlik gibi birimlerin kadınsı ve bu birimlerde yer alan erkeklerin feminen, otobanlar, uçak kokpiti, boks ringi gibi mekânların eril ve bu mekânları kullanan kadınların erkeksi olarak kodlanması ile açıklarlar. Bu bakımdan cinsiyet ve iktidar ilişkileri, başta kamusal-özel olmak üzere, mekân ayrımları ile karşılıklı ilişkilidir. Bondi ve Davidson'un (2003: 329), ev hanımına karşı şefin mutfağı, doktor danışman yerinin karşısında hemşirenin yerini düşündüğümüzde erkeklerin işinin yürütüldüğü yerin başarı, komuta ve kontrol alanı, daha sessiz ve yüzeyel işlerin yapıldığı yerlerin kadın mekânı olarak kodlanması, önemsizleştirilmesi, evselleştirilmesi ve kamusalın dışında tutulması açıklamalarına benzer şekilde Bondi ve Domosh (1998: 270) da bu mekânsal bölünmeyi, eril mekânlarda kadınların görülmesinin anksiyete ile karşılanması, kadınların belirlenmiş mekânsal sınırlarını, mekânsal ve ideolojik bölünmenin karşılıklı ilişkisi ile açıklamışlardır. Bondi (1992: 160) de inşa edilmiş çevredeki popüler imgelerin, biyolojik farklara dayanan varsayımların sosyal ilişki ve ideolojiye dayalı kadın-erkek farklılıklarını doğallaştırdığı-meşrulaştırdığını anlatır. Bondi'ye (1992: 162) göre de inşa edilen çevrede erkek egemenliğinin değişen formları, daha geniş patriarkal düzenin tezahürleridir. McDowell'a (1993a: 172) göre de mekânın planlanması ile cinsiyete dayalı eşitsizlik arasındaki ilişki, kentsel mekânı düzenleyen diğer patriarkal ideolojilerle iç içedir. Bu bakımdan mekânın cinsiyete dayalı inşası, cinsiyete dayalı kimliği de inşa ederek iktidar ilişkilerini sürdürmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ürettiği ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin üreticisi olarak mekân, Balıkesir kenti örneğinde incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Feminist bir perspektifle, mekânın ne söylediğine odaklanan bu çalışma söylem analizine dayanmaktadır. Söylemi inşa eden ifadeler, bir insan, basılı bir afiş, broşür benzeri bir metin, bir reklam, binalar, meydanlar, parklar gibi mekânlar olabilir (Arkonaç, 2014: 110-111). Söylem analizinde yalnızca sözel ifadeler değil binalar, iç ve dış dekorlar, otobüs kartları, saç kesimleri ya da giyim tarzları gibi etrafımızdaki her şey söylemsel ifade oluşturur (Arkonaç, 2014: 158-159). Bu çalışma kapsamında da kentsel mekânın cinsiyetli oluşumlarını, cinsiyet ilişkileri bağlamında mekânın ne söylediğini gözlem ve deneyim yoluyla ayırt ettim.

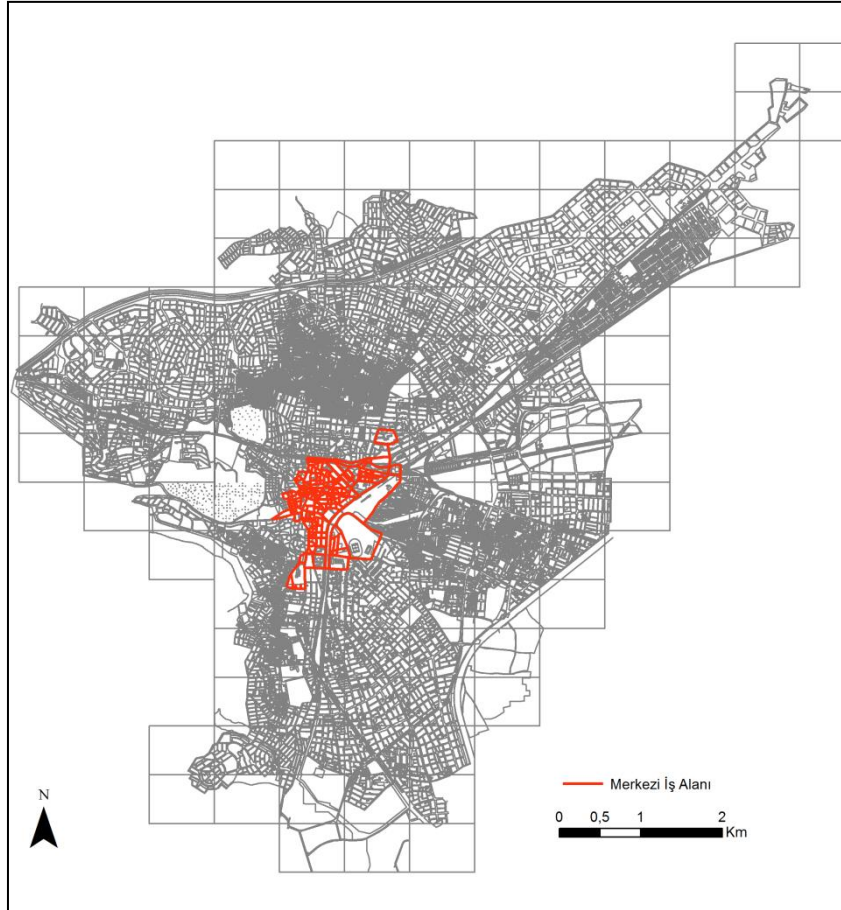
Feminist araştırmada araştırmacı, araştırmanın bir parçasıdır. Haraway' in (2010: 100-115) bilgi ile bilgiyi üreten özne arasındaki ilişkiyi açıklayan "konumlu bilgi" açıklamaları araştırma süreci ve üretilen bilgiye etkisi bakımından araştırmacıya hayati bir önem verir. McDowell (1992: 407-409; 1993b: 310-313) da araştırmacının konumu ile araştıran ve araştırılan arasındaki güç ilişkilerinin, araştırma süreci ve üretilen bilgiyi etkilediğini söyler. Araştırmaya dair süreçleri anlatırken birinci tekil şahıs ifadelerin dayanağı da feminist epistemolojinin bu perspektifidir. Araştırmadaki konumum ise ataerkil düşünceyi sorunsallaştıran, cinsiyet eşitsizliğine karşı çıkan bir duruştur. Ayrıca gündelik yaşamda Balıkesir şehrini kullanan bir kadın olarak kendimi araştırmanın içinde konumlandırıyorum.

Araştırmanın temel yöntemi nitel yöntem, veri toplama yöntemi ise yapılandırılmamış katılımlı gözlemdir. Araştırma alanındaki gözlemleri Mayıs 2016 ve Mayıs 2019 tarihleri arasında değişen zamanlarda gerçekleştirdim. Merkezi iş alanını cadde cadde, sokak sokak dolaşarak orada olan ve araştırma kapsamında anlam taşıyabilecek her şeyi not ettim. Cadde ve sokakların darlık ve genişliklerini, mekânsal organizasyonları, mekânsal oluşumların kullanım fonksiyonlarını, renkleri, sesleri, tenhalıkları, işlevsellikleri, yer adlarını cadde cadde, sokak sokak dolaşarak feminist bir perspektifle okuyarak not ettim. Bu notlarda şehri yalnız dolaşan bir kadın olarak kendi deneyimlerim de yönlendirici oldu. Ayrıca sahada bulunduğum zamanlarda şehri kullanan kadınlarla yapmış olduğum ayaküstü konuşmalar da gözlemlerime katkı yaptı. Gözlemleri yaparken eril göstergelere odaklandım, mekândaki eril inşaları aradım ama eril olmayan değişkenleri

de not aldım. Daha sonra MİA'yı oluşturan tüm cadde ve sokaklara ilişkin bu notları okuyarak mekânın erilliğini arttıran oluşumları ayırt ettim. Bu bakımdan örneğin cami-berber ve çay ocağı üçlemesi, herhangi bir bölgeyi not ederken tek başına anlamlı değildi ama tüm notlar içerisinde tekrar eden bu ve benzeri inşalar çerçevesinde mekânın eril göstergelerini anlamlandırdım. Mekânın analizinde ise, gözlemler sırasında aldığım notları, araştırma alanındaki mekânsal oluşumları (cadde ve sokaklar, meydan, bina, köprü, pasaj vb.), sayıları, adları, kullanım fonksiyonları, darlık-genişlik, açıklık-kapalılık, aydınlık-karanlık, büyüklük-küçüklük, güvenlik-güvensizlik düzeyleri, duvar yazıları ve resimleri, heykeller, reklam ve duyuru panoları, tabelalar ve benzeri inşalar üzerinden okuyarak araştırmanın amacı ve bağlamı doğrultusunda anlamlandırdım. Bu bakımdan araştırma, araştırmacının mekân gözlemlerinin, feminist perspektifle analizine dayanmaktadır.

FEMİNİST PERSPEKTİFLE BALIKESİR KENTİ

Araştırma alanı Balıkesir kenti MİA'dır (Şekil 1). Balıkesir ili, Marmara bölgesinde olup, çalışma alanı (MİA), ilin idari merkezi olan Altıeyül ve Karesi sınırlarında yer almaktadır. Araştırma sahasının MİA olarak belirlenmesi, mekân-cinsiyet ilişkisine dair temel tartışmaların, sanayileşme ve kentleşmeye dayalı mekân bölünmesi ile erkeklerin, kentin iş sahaları ile genişleyen mekânsal hareketlerine karşın, kadınların mekânsal hareketlerinin ev ve çevresi ile sınırlandırılması, cinsiyete dayalı iş bölümünün mekânsal bölünme ile sürdürülmesine dair tartışmalar çerçevesinde gelişmesi ile ilgilidir.

Şekil 1: Balıkesir Kenti MİA

Kaynak: Balıkesir kenti MİA'nın sınırları, yazar tarafından Murphy ve Vance (1954), Carol (1960) ve Beaujeu-Garnier ve Delobez (1983)'den faydalanılarak hazırlanmıştır (Miriöğlu, 2019).

Cinsiyete dayalı iş bölümü ile mekânsal bölünme tartışmaları dikkate alındığında Balıkesir kenti MİA, iş ve oturma alanlarının iç içe geçtiği bir oluşuma sahiptir. Bu oluşum MİA'nın dış sınırlarına yaklaştıkça artmakta iken, MİA'nın çekirdek bölgesinde de belirgindir. Bu bakımdan MİA fonksiyonu olmasa da MİA fonksiyonuna sahip binalara bitişik, yani MİA fonksiyonuna sahip binalardan herhangi bir cadde-sokak ile ayrılmayan binaların da MİA'ya dahil edildiği yerler oldu. Ayrıca örneğin yurtlar, ticari fonksiyonları itibariyle, ibadethaneler de kültürel fonksiyonları itibariyle MİA'ya dâhil edilebilir ancak çalışma sahasında MİA'nın dış sınırını belirlemede, zemin katı dışında tümüyle konut kullanımında ise sadece yurt ya da ibadethaneye bitişik blokları MİA'ya dâhil etmedim. Diğer bir ifadeyle konut kullanımının yoğunluk

kazanmaya başladığı dış sınırların birkaçında ibadethane ve yurtları, konut yoğun bloklara dahil olduğundan, MİA sınırına dâhil etmediğim yerler oldu. Ayrıca MİA içerisinde herhangi bir cadde-sokak ile ayrılmayan yerlerde tümüyle konut bloklarının da yer yer MİA sınırı içerisinde kaldığı oldu. Örneğin Eski Bandırma Caddesi, Dereboyu Caddesi ve Demirciler Caddesi ile bu caddeler arasındaki çok sayıda ara sokak konut yoğun olmasına rağmen, bitiminde kırsal mahalle duraklarının varlığı ve bitişik bloklarda iş blokları nedeniyle bu bölgeyi MİA'ya dâhil ettim. Bununla beraber Balıkesir kenti MİA'da konut ve iş alanı iç içe geçtiğinden, bitişik bloklarda yer yer iş merkezleri yer alsa da konut yoğun bitişik blokların MİA sınırına dâhil edilmediği yerler de oldu. MİA'nın dış sınırında tüm şehre hizmet eden fonksiyonlar olması bakımından dış sınırı, doğu, batı, kuzey ve güney yönlerde Devlet Hastahanesi'ni, Atatürk Parkı'nı, Balıkesir Atatürk Stadyumu'nu, Necatibey Eğitim Fakültesi'ni, Balıkesir Lisesi'ni ve Kırsal Mahalle Durakları'nı içerecek şekilde çizdim. Tüm kente hizmet eden alanları dikkate alma bakımından bile bu sınır genişletilebilir fakat sınırlandırmada [Beaujeu-Garnier ve Delobez'in \(1983: 325\)](#), MİA'daki fonksiyonların birbirine yürüme mesafesinde, tüm hizmetlerin yaya olarak gidilebilecek uzaklıkta olması gerektiği açıklamalarını dikkate aldım.

Genel olarak ele alındığında konum olarak Balıkesir, Bursa, İstanbul, İzmir gibi kentlere mesafesi bakımından, yanı sıra tarım, sanayi ve turizm olanakları, ayrıca hızlı gelişen üniversitesi ile nüfus hareketliliğine olanak tanıyan bir ildir. Kentin iki idari merkezi (Karesi ve Altieylül) bulunmaktadır. Araştırma sahası (MİA), çoğu Karesi'ye bağlı olmakla birlikte Hisariçi, Yıldırım ve Eski Kuyumcular mahallelerinin tamamı, Karesi, Karaoğlan ve Akıncılar mahallelerinin bir kısmı, Altieylül, Dumlupınar ve Dinkçiler mahallelerinin de çok az bir kısmını kapsamaktadır. Çalışma sahasının (MİA) büyük bir kısmının yer aldığı Karesi idari sınırlarında Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] 2016 verilerine göre kadın nüfus nispeten fazladır. MİA, nüfus yoğunluğunun gündüzleri fazla, geceleri ise az olduğu alanlar olarak kabul edilir. Bu bakımdan feminist literatürde iş alanlarının erkeklere göre planlandığı yönündeki eleştiriler dikkate alındığında, MİA'nın yer aldığı Karesi idari biriminde kadın nüfusun nispi fazlalığı önemli ve anlamlıdır. Bu veri bir yandan MİA'nın kadın öğrenciler için ikamet alanı olarak tercih edilmesi, bir yandan da MİA'nın, nispeten niteliği düşük konutlar ve dolayısıyla düşük kira bedeli nedeniyle alt gelir grubu kişilerce tercih edilmesi ile ilişkili olabilir ve bu bakımdan da sınıf ve cinsiyet temelinde ayrıca anlamlıdır.

Nüfusun medeni durumu bakımından da, Altieylül ve Karesi ilçelerinde yaşayan boşanmış, hiç evlenmemiş ve özellikle de eşi vefat etmiş kadın sayısı erkeklere oranla fazladır (TÜİK, 2016). Nüfusun medeni durumundaki bu fark, bir yandan kadınlardan farklı olarak, boşanan ya da eşi vefat eden erkeklerin yeniden evlenerek evli kategorisine girdiğine işaret etmesi nedeniyle, hem boşanan kadının yeniden evlenmesi ile ilgili toplumsal olguları hem de erkeklerin günlük yeniden üretim işlerinde kadınlara duydukları ihtiyacı ve yüklediği rolleri göstermesi bakımından önemlidir. Çalışma kapsamında önemli olan diğer bir konu da ilk evlenme yaşıdır. TÜİK (2016) verilerine göre Balıkesir ilinde, 16-19 yaş aralığında kadın evlilikleri, aynı yaş aralığındaki erkek evliliklerinden 6 kattan daha fazladır ve bu fark (eğer varsa) istatistiklerde görünmeyen 15 yaş altı kız çocuk evliliklerini de içermektedir. Ortalama evlenme ve ilk evlenme yaşları da erkeklere göre kadınların daha erken yaşta evlendiğini göstermektedir. İlk feminist mücadelelerin eğitim ve oy hakkına dayandığı, eğitimde cinsiyete dayalı farklılıkların diğer eşitsizlikler ile ilişkisi düşünüldüğünde, TÜİK 2016 verilerine göre Balıkesir ilinde (Altieylül ve Karesi) okuma yazma bilmeyen ve ilköğretim mezunu nüfusta kadın sayılarının, ortaokul, ilköğretim, lise, yüksekokul-fakülte, yüksek lisans ve doktora mezun sayılarında ise erkeklerin çoğunlukta olması eğitim düzeyindeki eşitsizliğe işaret etmektedir.

Kentte ücretli ve ücretsiz emek, formal ve enformel istihdamın analizi ve istihdamın sektörel kalıplarının cinsiyete göre bölünümü de kentin feminizasyonu açısından önemlidir ([Chant ve Datu, 2015: 55](#)). Kadınların daha çok enformel sektörlerde istihdamının yanı sıra cinsiyetleştirilmiş meslekler vb. bakımından kent içi sektörel faaliyetler kadınların iş yaşamına katılımı ve kentsel mekân kullanımı bakımından önemlidir. Balıkesir Esnaf ve Sanatkarlar Odası verilerine göre, MİA'nın yer aldığı (Hisariçi, Yıldırım ve Eski Kuyumcular) ve dokunduğu (Karesi, Karaoğlan, Akıncılar, Altieylül, Dumlupınar ve Dinkçiler) mahallelerin tümünde erkek işletmeci sayısı kadın işletmeci sayısından kat kat (mahallere göre değişmekle birlikte 3 ile 6 kat aralığında) fazla olmakla beraber bu sayıların da cinsiyet temelinde gerçekliği örttüğü söylenebilir. Bu istatistiklerde işletmecisi kadın görünen işletmeler incelendiğinde, gündelik yaşamda erkeklerin elinde olan oto yıkama ve kuaförlüğü ile oto parça ve elektrikçiliği, kahvehane, kiraathane ve çay ocağı işletmeciliği, playstation salonu, erkek kuaförü (berber), telekomünikasyon cihazlarının kurulum, onarım ve ticareti, taksi-servis aracı işletmeciliği, otopark ve garaj işletmeciliği, şans oyunları (Milli Piyango, Loto, Ganyan vb.) bayii, inşaat yapı malzemeleri imalatı, şehir içi yük taşımacılığı, internet kafe ve oyun salonu, birahane ve bar-disko, taverna, gazino, gece kulübü işletmeciliği gibi işletmeler mevcuttur. Bu bakımdan özellikle örneğin kadın işletmeci sayısı bakımından kahvehane, kiraathane ve çay ocağı işletmeciliği kadın istihdamını destekleyici gibi görünmekte fakat çay ocaklarının yanı sıra özellikle de kiraathaneler, Balıkesir yerelinde bar ve birahaneler de erkeklerin egemenliğindedir. Ayrıca çalışma alanındaki hiçbir erkek berberi kadın değildir ama istatistiklerde işletmecisi kadın görünen berberler (erkek kuaför dükkânları) vardır. İncelediğim istatistiklerde işletmecisi kadın görünen işletmelerden 50'den fazlası da erkek sahipliği ve/veya erillik ifade eden özel isimlere sahiptir.

İşin ve işletmenin erkek egemenliğinde, işletmecinin de erkek olduğu ama kâğıt üzerinde kadın olarak gösterildiği bu işletmeler, aynı zamanda erkek egemen sermayenin mekânsal temsilidir. Berber, kiraathane, birahane, inşaat yapı malzemesi ve imalatı, elektrik tesisatçılığının, kadın işletmeciliğini sorgulamanın yanı sıra, kâğıt üzerinde işletmecisi kadın görünen piko, nakış, terzi, fotoğrafçı, lokanta, büfe, danışmanlık hizmeti, fırın, giyim mağazaları vb. bazı işletmeler de erkek isimleri ile erkek sahipliğinde görünmekte ve işletmecisinin kadın olması gerçekliğini sorgulatmaktadır. Bazılarını sorgulamazken bazı mesleklerin işletmecisinin kadın olmasının inandırıcılığını sorgulamak, kadınların belli sektörlerde istihdamını normalleştirmek ve bazı mesleklerin cinsiyetçiliğini yeniden üretmek bakımından sorunlu olur. Kadınlar oto yıkama ve tamir, şoför, çay ocağı işletmecisi gibi işlerde yer almalıdır hatta bu işlerin cinsiyetli yapısı bilhassa kırılmalıdır fakat buradaki esas sorun gündelik yaşantıda bunun bu şekilde tezahür etmediğidir. Yine de MİA'da terzi, kuaför, güzellik salonu, pastacılık-fırıncılık, aktar ve giyim mağazalarının, kadınların kentsel hareketi ve ücretli işe katılımını desteklediği görünmektedir. Kentsel mekânın gündelik yaşamda cinsiyete dayalı inşası ise izleyen bölümde anlatılmıştır.

FEMİNİST BİR MEKÂN OKUMASI: BALIKESİR KENTİ MERKEZİ İŞ ALANI

Bu bölümde Balıkesir kentinde gündelik yaşamda mekânın nasıl cinsiyetli olarak üretildiği ve cinsiyete dayalı normları nasıl sürdürdüğü mekân üzerinden anlamlandırılmıştır. Bu çerçevede öncelikle MİA' da cadde-sokak düzeni bütüncül biçimde değerlendirildiğinde, kentin morfolojisi ile de ilişkili olmakla beraber, az sayıda geniş cadde, çok sayıda ara sokak ile birbirine bağlanmaktadır. Mekânsal açıdan caddeler, genişliği, ışıklandırması, işlevselliği ve fonksiyon çeşitliliği bakımından kadınlar için nispeten güvenli ve tercih edilir iken sokaklar çoğunlukla dar, tenha ve ışısız olmaları bakımından dezavantajlı mekânsal ölçeklerdir. Tümü olmasa da genel itibarıyla, caddelere nispeten dar, ışısız, tenha olmalarının yanı sıra MİA' da çok yerde sokaklar kullanım fonksiyonları bakımından da genellikle berber, çay ocağı, yer yer internet cafe ve otopark alanları ile eril kullanım fonksiyonlarına sahiptir. Bu bakımdan izleyen bölümlerde MİA, mekân ve cinsiyetin karşılıklı inşası bağlamında ele alınmıştır.

MEKÂNIN CİNSİYETLENDİRİLMESİ: AÇIKLIK-KAPALILIK, DARLIK-GENİŞLİK, RENKLER VE KULLANIM FONKSİYONLARI

Valentine'e (1989: 387) göre çıkış-kaçış olanaklarının sınırlılığı ve başkaları tarafından görülmeme/tenha olma bakımından kapalı mekânlar, saldırıların daha mümkün olduğu alanlardır. Sennett (2014: 262-265) ise boşluk ve sınırsızlığı, mekân ve zamanda özgürlük olarak yorumlar. Her iki yorum da dikkate alındığında Türkiye kent kültürü ve planlamasına içkin pasajlar ve iş hanları kadınlar için dışlayıcı mekânsal inşalar olarak yorumlanabilir. Bu bakımdan Balıkesir kenti MİA'da yaygın olan, cadde ve sokaklar arası geçişleri de sağlayan pasajlar, çoğu karanlık ve kapalı/yarı kapalı mekânlar olmaları, kullanım fonksiyonları bakımından da genel itibarıyla mutlaka en az bir çay ocağı ve erkek berberi ile erildir (Fotoğraf 1, 2).

Fotoğraf 1: Anafartalar Caddesi ile Okul Sokak Arasında Geçiş Sağlayan Eser Pasajı Giriş ve Çıkışının Anafartalar Caddesi ve Okul Sokak'tan Görünümü (07.12.2018 ve 08.07.2018)

Fotoğraf 2: Yeşilli Caddesi-Çavuş Sokak Arasında Geçişi Sağlayan Bir Pasaj Girişinin Yeşilli Caddesi'nden Görünümü, Çankaya Sokak-Hükümet Caddesi Arasında Geçiş Sağlayan Bir Pasajın Çankaya Caddesi'nden Görünümü, 1. Çankaya Sokak-Abdulgafur Efendi Caddesi Arasında Üstündağ Pasajı Girişinin 1. Çankaya Caddesi'nden Görünümü (07 ve 15.12.2018)

Hemen her pasajda en az 1 berber ile birlikte pasajların karakteristiği biçiminde çay ocaklarının küçük tabureleri, daha çok erkekler kullandığı için erildir ve pasaja giriş-çıkışları etkilemesi (erkek yoğun görünüm/kullanım nedeniyle kadınların kullanımını zorlaştırması) bakımından da cinsiyetli mekânsal inşalardır. Yarı kapalı ve karanlık olmaları bakımından da pasajlar kadınların mekânsal hareketlerini kısıtlayıcı iken aynı zamanda kadınları da pasajların içerisinde yer alan faaliyetlerden dışlamaktadır. Bazılarının giriş yeri pasaj içlerinden olmakla beraber iş hanları da, kentsel kamusal işlevleri kapalı bir binada bir araya toplayan bir mekânsal düzenleme olması bakımından belli bir adres bilmeden gitmeyi zorlaştıran, bilinen bir adrese gidişler için de kapalı mekânlar olmaları bakımından kadınların mekân kullanımı açısından dezavantajlıdır.

Girişleri pasaj içlerinden olanların yanı sıra Balıkesir yerinde konut-iş merkezi birlikteliğinin de bir karşılığı olarak içerisinde diş hekimi, muhasebe, güzellik merkezi vb. iş fonksiyonu bulunan bazı binaların giriş kapıları dar ve ara sokaktan olmaları bakımından kadınların gündelik hareketlerini zorlaştıracı görünmektedir. Böylece kadınlar çoğunlukla iş hanlarında bulunan muhasebe, avukat, diş hekimi gibi hizmetlere erişmekte cinsiyet temelinde eşitsizlik yaşarlar. Bu bakımdan Balıkesir MİA'daki kadın kuaförlerinin, giriş yerleri ara sokak olan iş hanlarının üst katlarında bulunmaları da, mekânın cinsiyete dayalı kullanımı bakımından cadde-sokak ilişkisine dair anlamlandırmaları destekler. Balıkesir kenti MİA'da kadın kuaförleri, çoğunlukla caddelerden görünen üst katlarda fakat girişleri, caddelerden oklarla gösterilen ara sokaklardır. Bu mekânsal üretim, caddelerden görünme aracılığıyla kadınların caddeleri görebildikleri bir gündelik yaşamın tezahürüdür. Ayrıca Balıkesir kenti MİA'da belirgin diğer bir mekânsal üretim de erkek kuaförlerinin zemin katlarda ve açık camlar ile kadın kuaförlerinin ise üst katlarda ve içerisi görünmeyen-flu camlarla inşasıdır. Mekânın gündelik yaşamdaki bu inşası cinsiyete dayalı mahrem anlayışın mekânsal tezahürü ve yeniden üretimidir.

Balıkesir kenti MİA'da ara sokakların diğer bir inşası, çoğunlukla binaların arka ve yan cepheleri ile tenhalaşan açık otoparklardır. Tıpkı kuaförler gibi çoğunlukla ana caddelerden oklar aracılığıyla gösterilen ve ara sokaklarda konumlanan açık otoparklar, dar sokak arası girişleri, etraflarındaki binaların yan ve arka cepheleri ile yıkıntı görünümleri aracılığıyla kadınların araba, otopark ve ara sokak kullanımlarını kısıtlayan karşılıklı inşalardır (Fotoğraf 3). Dar sokak arası girişleri, etraflarındaki binaların yan ve arka cephelerinin yanı sıra bu açık otoparklar, etraflarında artan eril yoğun kullanımlarla da kadın kullanımını sınırlamakta, otomobil kullanımını eril bir faaliyet olarak inşa etmektedir. Bu park yerleri, birkaç taneden ibaret değil, Balıkesir MİA'da yaygın bir oluşumdur.

Fotoğraf 3: 1. Çakıcı Sokakta Bir Oto Yıkama ve Park Yeri (07.12.2018) ile Atalar Caddesi'nden Çankaya Çıkma Yönünde Oklarla İşaret Edilen Otopark Alanı (15.12.2018)

Ara sokaklarda konumlanmış açık ve köhne otopark alanlarının yanı sıra Balıkesir kenti MİA'da katlı otoparklar da çok katlı, yarı açık, gri yüksek bloklar halinde, bir yandan güvensiz-tenha bir yandan da çevrelerindeki erkek yoğun kullanımlarla da eril kullanım alanları oluşturmaktadır. Örneğin Kızılay Caddesi'nden Çiğdem Sokak'a girişte, Keçeci Sokak yönünde yer alan katlı gri otoparkın karşısında, sağ köşede sırasıyla işletmecisi erkek olan bir manav, devamında nargile-tütün satıcısı, tabureleri karşı kaldırımda (otoparkın girişinde) dizilen bir çay ocağı, fotokopici, erkek berberi, oto kiralamacı, inşaat firması, sondaj bürosu gibi kullanım alanları, katlı otoparkın devamında etrafı yüksek duvarlarla çevrili İbrahim Ağa Camisi, caminin karşısında isimsiz bir oto yıkama ve park alanı, cami ile bir açık alan şeklinde oluşturulmuş oto park/yıkamanın arasında ise bir çıkmaz sokak bulunmaktadır (Fotoğraf 4). Böylece gündelik yaşamda erkek yoğun kullanım alanlarının bir araya gelerek örüntülediği erkek egemen kentsel mekân, bu faaliyetlerden uzak kadın kimliğini de üretir. Otopark, oto yıkama, depolar, erkek berberi, erkek terzi, tütün büfesi, cami ve çıkmaz sokak ile eril bir kullanım sahasının üretildiği bu bölge, çay ocağının taburelerinin katlı otoparkın girişinde dizilmesiyle, çıkmaz sokak, otopark ve oto yıkama ile depoların mekânı güvensizleştirilmesiyle, adı ve yüksek duvarları ile İbrahim Ağa Camisi'yle de burayı erkek kullanım alanına dönüştürmektedir. Dar sokak yapısı ve binaların gri renkleri de eril görünümü arttırmaktadır. Bu mekânsal örüntüye benzer eril oluşumlardan, Balıkesir MİA'daki diğer katlı otoparklar için de söz edilebilir. Örneğin Örucüler Caddesi ile Dr. Ahmet Toprak Caddesi arasında Otağ Sokak'ta yer alan katlı gri otoparkın zemin katında yer alan balıkçı halleri de balık tutmanın eril inşa edildiği bir kültür içinde balık satmayı ve almayı da erkek bireyin görevi olarak inşa etmekte ve bu, beslenme farklılıklarında cinsiyete dayalı eşitsizliğe kadar sürmektedir. Benzer bir inşa Atalar Caddesi'nde köy garajları ve nakliye otoparklarının çevresinde sıralanan balıkçı dükkânları için de geçerlidir.

Fotoğraf 4: Katlı Otopark, Devamında İbrahim Ağa Camisi, Çıkma Sokak ve Açık Otopark Alanı (07.12.2018)

Dr. Ahmet Toprak Caddesi'nin devamında Dereboyu Caddesi, kırsal mahalle durakları ve nakliye benzeri hizmetlerin toplanma yeri ile sanayi ve oto yıkama-oto tamir faaliyetlerinin yaygın olduğu bir bölge olarak belirgin bir biçimde erildir. Gazi, Dereboyu ve Vasıfçınar Caddeleri arasındaki geniş bir alanda irili ufaklı sokaklardan oluşan bu bölge, çay ocakları, oto lastikçiler, oto yıkama ve oto tamirciler, kömürçüler, hırdavatçılar, kalaycılar, iş makineleri satıcıları ve

nakliyecilerin olduğu eski ve yıkıntı bir görünüme de sahiptir. Otomobil tamir ve bakımı ağırlıklı işletmeler ile bu bölge kadınlar için güvensiz ve dışlayıcı bir mekânsal örüntüye sahiptir. Bir yanı dere ve konutların arka cepheleri belirgin olan Dereboyu Caddesi, üst katları konut ya da depo görümlü binalar ve eril rollere dayalı üretim ve tüketim alanlarının bir araya gelmesiyle cinsiyete dayalı rolleri sürdüren bu mekânsal örüntüde kırsal mahalle duraklarının konumu da kır-kent bölünmesinde cinsiyet ve sınıfa dayalı eşitsizliği arttırıcı bir mekânsal düzenlemedir. Kırsal mahalle duraklarının sanayi ve oto tamir-yıkama bölgesinin arka cephesi ile diğer eril fonksiyonlar (dere olmanın ve diğer fonksiyonların oluşturduğu tenhalık ve erillik) ile kırsal mahallerde yaşayan kadınların kentsel mekân hareketlerini kısıtlayıcı, cinsiyete dayalı iktidarı sürdürücü bir konumlama-planlamadır. Kırsal Mahalle Durakları'nın devamında Demirciler Caddesi'nde lokanta, köfteci ve dönerciler ile çay ocakları bulunmakta, böylece erkekleştirilmiş şoförlük mesleği, eril mekânlar üretmekte, berberin varlığı erilliği belirginleştirmektedir.

Balıkesir MİA'da tıpkı otoparklar gibi camiler de etraflarında berber ve tabureleri sokağa yayılan çay ocaklarının bir araya geldiği cami-berber-çay ocağı üçlüsü olarak bütünleşmiş eril mekânlar oluşturmakta, böylece camilerin erkeklere ait olduğu etrafındaki eril kullanımlarla belirginleşmektedir. Camilerin etrafının çay ocağı ve berberler ile çevrelenmesi, eril kullanımların mekânsal olarak bir araya gelerek, etrafındaki dar geçişlerle de desteklenmekte ve gündelik yaşamda kadınları çay ocağı ve cami kullanımından dışlamakta, böylece kadın kimliğinin ev içi inşasını pekiştirmektedir. İncirli Camisi'nin iki yanında yer alan birden fazla berber ve çay ocağı ile örneklenen bu görünüm (Fotoğraf 5) MİA'daki diğer camilerin çoğu için geçerlidir.

Fotoğraf 5: İncirli Camisi'nin Etrafındaki Çay Ocağı-Tabureleri ve Berberler (07.12.2018 ve 15.12.2018)

Yan yana konumlanma aracılığıyla erilliğe işaret eden diğer bir mekânsal örüntü de tuvalet-banyo-berber üçlemesidir. Çavuş Sokak ile Yeşilli Caddesi arasındaki bir pasajda yer alan WC-Banyo-Berber tabelası dikkate alındığında, banyo ve tuvalet kullanımı tüm cinsiyetlere yönelik bir kamusal hizmet iken tuvalet-banyo-berber üçlemesi, berberlerin erkek kullanım alanları olması nedeniyle, kentsel mekândaki tuvalet ve banyo kullanımını da erkeğe ait olarak inşa eder.

Kullanım fonksiyonları ile de ilişkili olmakla beraber genişlik-darlık bakımından düşünüldüğüne dar sokakların erilliği arttırmasına karşın örneğin Milli Kuvvetler Caddesi'ni eril caddelerden ayıran en önemli özelliklerinden biri, geniş olmasıdır. Dar sokaklar MİA'nın çok yerinde yoğun olmakla beraber özellikle MİA fonksiyonunun azalıp konut fonksiyonunun arttığı dış sınırlarda daha da tenhalaşmakta ve güvensizleşmektedir. Bu bakımdan MİA'nın iş ve konut kullanımlarının iç içe yapısı, MİA'nın alt gelir grubu kişilerce kullanımı bakımından da sınıf ve cinsiyet temelinde eşitsizliğe işaret etmektedir. MİA'nın dar sokakları, bu bölgede ikamet eden kadınların mekân hareketlerini zorlaştırırken Paşaalanı, Bahçelievler gibi MİA'dan uzak mahallelerde cadde ve sokakların geniş yapısı mekânsal hareketi destekleyicidir. MİA'nın bu yapısı, burada yaşayan kadınlar için sokağa çıkmayı zorlaştıran sınıf temelli bir oluşumdur. MİA'nın iç kısımlarında da yaygın olmakla birlikte dış sınırına doğru zaten dar ve konut yoğun olmanın tenhalığına ek olarak yer yer konutların arka cepheleri ile daha da tenhalaşan bu sokaklar, yüksek blokların etkisi ile gündüz de ışık almayan köhne mekânlar olmaktadır (Fotoğraf 6). Bu oluşumun MİA ile diğer bir ilgisi, MİA çevresindeki blokların üst katlarının depo olarak kullanılmasının tenhalığı arttırmasıyla da ilişkili olarak, kentte cinsiyete dayalı eşitsizliğin MİA ile ilişkisinin (depo olma) de bir karşılığıdır.

Fotoğraf 6: Muzaffer Uzkur Sokak ve Gedik Sokak (09.07.2018)

Geniş ve yüksek binalar, cadde ve sokakların kullanım fonksiyonlarını azaltarak da sokağı tenhalaştırmaktadır. Bu bakımdan Hasanbaba Çarşısı gibi büyük iş hanları ya da otellerin yan ve arka cepheleri, geniş alanlar boyunca duvardan ibaret olmaları bakımından Balıkesir kenti MİA'da tenhalaştırıcı mekânsal oluşumlardır. Zamansal olarak da [Akgün Yüksekli, Birol Özerk ve Çivici'ye \(2015: 342\)](#) göre sadece mesai saatlerinde kullanılmaları, aralarında boşluklar bırakarak konumlandırılmaları, caddeye açılan otopark girişleri, bazılarının açık mekânlarının duvarlarla çevrili olması, giriş yönleri bakımından caddeyi arka cephe olarak tanımlamaları nedeniyle Vasıfçınar Caddesi'nde kamu binaları, demiryolu vb. bileşenlerle beraber yaya hareketli bakımından sınır karakteri oluşturmaktadır. Tenhalaştırıcı etkisi olmakla birlikte MİA'da kamu binaları, 24 saat kapı güvenliği ve güvenlik kameraları ile güvenliği destekleyici mekânsal oluşumlar olarak da düşünülebilir. Ancak yine de yüksek ve geniş bloklar kentsel alanı kapalılaştırıcı ve tenhalaştırıcıdır. Ayrıca [Bondi \(1992: 159-160\)](#), mimaride cinsiyet dikotomisini, çizgisel, dikey, büyük ve sert yapıların maskülen; eğimli, bombeli ve yumuşak yapıların feminen olarak kodlandığı, mimaride narinliğe vurgu yapıldığında feminenliği, çizgiselliğe vurgu yapıldığında ise maskülenliği temsil ettiğini; Knox ve Pinch (2006: 139) de kentsel mimaride ofis benzeri üretim alanlarının yüksekliğinin sermayenin erkek karakteri ile ilişkilendirildiğini söyler.

Darlık-genişlik, açıklık-kapalılık, aydınlık-karanlık olma ile beraber kullanım fonksiyonlarının çeşidi de önemlidir. Örneğin genişlikleri benzer olmakla beraber Atalar Caddesi'ni, Anafartalar Caddesi'nden ayıran özellik, kullanım fonksiyonlarının değişmesi ile ilgilidir. Anafartalar Caddesi'nin yeme-içme ve gündelik alışveriş fonksiyonlarına karşın Atalar Caddesi çoğunlukla yapı inşaat malzemeleri, berber, iletişim merkezi ve kıraathane-çay ocakları ile eril kullanımların yoğunlaştığı bir caddedir. Caddelerin cinsiyetli inşasında kullanım fonksiyonunun karakteri de önemlidir. Örneğin Yıldırım Caddesi ya da Örucüler Caddesi de alışveriş mekânlarının yoğunlaştığı caddeler olarak kadınların mekânsal görünürlüğüne arttığı caddelerdir fakat ataeril alışveriş fonksiyonları ile eril karaktere sahiptir. Yıldırım Caddesi girişte uzunca bir mesafede Yıldırım Camisi'nin yan-arka cephesi ile tenhalaşan ve ataeril tüketim mekânlarının bir araya geldiği bir caddedir. Yıldırım Caddesi'nin etrafındaki sokaklar da otoparkların erillik kattığı sokaklardır. Gazi Caddesi ile Yaymacılar Caddesi'ni dik kesen Cumhuriyet Caddesi de etrafında çay ocakları olan Alaca Mescid, mobilyacılar, perdeciler, gelinlik ve damatlık satıcıları, terziler ve züccacıların yaygın olduğu bir caddedir ve bu caddeye bağlanan sokaklar da. Örucüler Caddesi de kuyumcular, Vakıf Çarşısı ve Hasanbaba Çarşısı ile düğün, çeyiz mağazaları, perdeciler, züccacılar ve katlı otopark ile eril tüketim mekânlarının yoğunlaştığı bir caddedir. Tüketim çeşidinin kendisi ataeril olan bu bölge, kapalı alışveriş mekânları olması ve düğün-çeyiz alışverişlerinin erkek eşliğinde olması bakımından karşılıklı ilişkilidir.

Ara sokakların erilliklerinin, günlük eril kullanımlarla artırıldığı bir diğer örnek, Atalar ve Bigadiç ile Anafartalar Caddesi arasında geçişi sağlayan Çatal Sokak'tır ([Fotoğraf 7](#)). Çatal sokakta internet cafe, hırdavatçılar, çay evi ve çorbacılar gibi eril kullanımlar; sokağın devamında Anafartalar Caddesi yönünde boyacı, av balıkçı malzemeleri dükkanı, tekel shop, inşaat firması yapı malzemeleri, soğutma ve elektrikçi gibi toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve roller ile erkeklere

taahsis edilmiş(!) faaliyet alanları belirgindir. Bu bakımdan gündelik yaşamda Anafartalar Caddesi'ndeki bir kadın Atalar ya da Bigadiç Caddesi'ne gitmek istediğinde bu ara sokağı kullanmak yerine ana cadde üzerinden geçiş yaparak zaman ve enerji kaybedecektir.

Fotoğraf 7: Anafartalar ve Bigadiç/Atalar Caddeleri Arasında Geçiş Sağlayan Çatal Sokak (13.01.2019)

Burada özellikle kadınların mekânsal hareketlerinin nispeten belirgin olduğu caddeler arasında geçiş sağlayan sokaklar olmaları bakımından Yeşilli Caddesi ile Milli Kuvvetler Caddesi arasında geçiş sağlayan Aygün ve Aygıt Sokak için de benzer bir gündelik inşa söz konusudur. Aygün Sokak, bir yanı erkek kuaförü (berber), bir yanı da kıraathane görünümü (içerideki masaların çay ocağının küçük masaları aksine büyük masa ve sandalyeleri, bordo masa örtüleri ve masanın etrafında oturan erkekler) bir çay ocağının konumlandığı eril bir kullanım alanıdır. Her iki yanında eril faaliyetlerin yer alması, bununla beraber sokağın kendisinin çay ocağı masa ve tabureleri ile orada her zaman oturan erkeklerin varlığı, gündelik yaşamda Yeşilli Caddesi ile Milli Kuvvetler Caddesi arasında geçiş yapmak isteyen bir kadını, bu sokağı kullanmaktan alıkoyarak bir sonraki sokak-cadde aracılığıyla geçmek zorunda bırakması bakımından cinsiyet temelinde eşitsizlik inşa eder (Fotoğraf 8a). Milli Kuvvetler Caddesi ile Yeşilli Caddesi arasında geçiş sağlayan Aygün Sokak'tan önce/sonra gelinen Aygıt Sokak da yine eril kullanımların (internet kafeler, çay ocağı ve berber) bir araya geldiği dar bir ara sokak (Fotoğraf 8b) olması bakımından da, kadınları bir sonraki ara sokaktan geçmeye zorlayarak bu eşitsizliği sürdürür.

Fotoğraf 8: Milli Kuvvetler ve Yeşilli Caddeleri Arasında Geçiş Sağlayan Aygün Sokak (15.12.2018) ve Aygıt Sokak (13.01.2019)

Bu bakımdan MİA'da belirgin diğer bir eril mekânsal oluşum olarak internet kafelerin de çoğunlukla ara sokak ya da üst katlarda konumlanması cinsiyet temelinde erişim eşitsizliği inşa eder. Yine örneğin playstation ve internet kafelerin bulunduğu Gelin Sokak'ta konumlandırılmış boks makinesi, internet kafenin içerisinde oto kiralama hizmeti, bu kullanımların günlük yaşamdaki eril inşası nedeniyle eril bir mekânsal kullanım örüntüsüdür. Gelin Sokak ile örneklenen bu boks makineleri, şehrin birçok yerinde, çok sayıda meydan, ana cadde ve ara sokakta son yıllarda yayılan yeni bir mekânsal inşa olarak hem erkek mekânları oluşturmakta hem de eril şiddeti meşrulaştırarak yeniden üretmektedir.

Balıkesir kenti MİA'da internet kafelerin yanı sıra eğlence mekânları da yer yer ya ara sokaklarda ya da eğer caddede ise iş hanlarının üst katlarında konumlanarak erişimde cinsiyete dayalı eşitsizlik üretmektedir. Bu bakımdan eğlence mekânları تنها, arka ve üst gibi saklı yerlerde konumlanarak, eğlence mekânlarının tenhalaştırılması aracılığıyla kadınları eğlence mekânlarından, eğlence mekânlarını da kadınlardan ayırmaktadır. Eğlence mekânlarında günlük yaşamdaki erkek yoğun kullanımlar da bu eşitsizliği sürdürmektedir. Örneğin Ali Hikmet Paşa Meydanı'nın batısında,

erkek yoğun eğlence yerlerini arkasına alan, çay ocaklarının tabureleri ile bütünleşmiş çok sayıda kısa, dar, karanlık ara sokak mevcuttur. Bu bölge tümüyle birahane ve çay ocaklarının yaygın olduğu eril bir bölgedir. Balıkesir yerinde günlük yaşamda kadınların da kullandığı bar benzeri eğlence yerleri de şehrin uzağında konumlanarak cinsiyet temelinde kadın kullanımını dezavantajlı kılan bir mekânsal örüntüye sahiptir. Benzer biçimde hem yıkanma hem de dinlenme ihtiyacı bakımından ele alındığında Balıkesir MİA'da bulunan 4 hamam'dan 3'ü yalnızca erkeklerin kullanımında, 1 tanesi ise yalnızca kadınların kullanımına açıktır. Sayı itibarıyla eşitsizliğin yanı sıra erkek hamamlarının (Paşa Hamamı, Çarşı Hamamı ve Lazlar Hamamı) kentsel mekânda kolayca fark edilen/belirgin konumlarına karşın kadınların kullanımındaki Yeşilli Hamamı, işlek/ana bir caddede fakat içeri/saklı bir konumdadır. Bu bakımdan erkek hamamları arka-ara cadde ve sokaklarda bulunsalar bile mekânsal inşaları bakımından belirgin, kadınların hamamı ise saklıdır. Ayrıca kadınların kullanımındaki Yeşilli Hamamı'nın girişinde "BAYANLARA AÇIK" tabelası kadınların kullanımına izin veren bir dil, Çarşı Hamamı girişinde "ERKEKLER HAMAMI", Lazlar Hamamı'nda da "ERKEKLERE AİTTİR" tabelaları ise cinsiyetçi söylemleri bakımından sorunludur (Fotoğraf 9). Kullanım saatleri bakımından da kadınların kullanımındaki hamamın saat 10.00 ile 19.00 arasında açık olmasına karşın erkeklerin kullanımındaki hamamların daha geniş saatlerde (Paşa Hamamı: 06.00-24.00, Çarşı Hamamı: 07.00-23.00, Lazlar Hamamı 08.00-23.30) açık olması, kentsel kamusal mekânda bulunmaya dair cinsiyetli gündelik mekânsal tezahürlerdir.

Fotoğraf 9: a. Yeşilli Hamamı (18.07.2019), b. Çarşı Hamamı (18.07.2019), c. Lazlar Hamamı (26.10.2016)

Tabela söylemleri dikkate alındığında yine örneğin Mehmet Akif Ersoy Caddesi'ndeki bir kafe/bilardo salonunda "CAFE BÖLÜMÜMÜZ ÜST KATTADIR BAYANLAR DA GİREBİLİR" söylemi, bir yandan kadını sokaktan ayıran üst kat konumlandırması, yanı sıra kadını, kafe bölümü ile eşleştiren bir inşa, bir yandan da erkeklerin, kadınların kullanımına izin verdiği erkek üstün bir dildir. Buradan hareketle kadınlar, aileleri dışında ancak kentsel kamusal mekândaki erkeklerin de izni ile bazı mekânları kullanabilmekte bazılarını ise kullanamamaktadırlar. Ayrıca MİA'daki giyim mağazalarında "BÜYÜK BEDEN" söyleminin, sadece kadınlar için olan mağazalarda belirgin olması, kadın bedenini kalıba sokan, kadın olmanın güzel ve küçük beden olmayı gerektirdiğini dayatan ideolojik bir inşadır. Bununla beraber iç giyim mağazalarının vitrinlerinin, kadın bedenini cinsel meta olarak konumlandırın mekânsal inşası gibi tesettür giyim de kadın bedeninin mahrem inşası ve meta konumunu üreten mekânsal tezahürlerdir. Balıkesir MİA'da çok sık rastlanan, "Bayan Terzi" tabelası da, bir yandan terzilerin erkekler için olduğu ama zamanla kadınlara da açıldığı ve bu nedenle de "Bayan Terzi" ifadesiyle belirtilmeyi gerektirmesi bakımından eril kentin bir göstergesidir. Diğer yanda da sadece kadınlara ait olma anlamını da içerebilir ve bu bakımdan da kadın bedeninin mahrem inşasına işaret eder. Ayrıca tüm bu söylemlerde kadın yerine "bayan" kullanımı da aynı inşanın karşılığı ve üretenidir. Benzer bir inşa, BBB otoparkının bitişiğindeki kamusal tuvaletler için de söz konusudur (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10: Robotik Otoparkın Yanında Konumlanan Kamusal Tuvaletler (11.05.2016)

Erkek tuvaletinin önü açık iken kadın tuvaletinin önünün paravan ile kapatılması ataerkil kültürde “mahrem” olarak saklanan-saklanmak istenen kadın kimliğini inşa eder. Planlamada kadınların değişen fizyolojik ihtiyaçlarının dikkate alınmasını, cinsiyete dayalı bir kent hakkı olarak açıklayan [Beebeejaun \(2017: 329-330\)](#), fizyolojik ihtiyaçlarından dolayı kamusal tuvaletlere erişimin kadınlar için daha elzem olduğunu belirtir. Fakat Balıkesir MİA’da Milli Kuvvetler Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi arasında, Çiviciler Sokak’ta yalnızca erkekler için oluşturulmuş bir kamusal tuvalet vardır, sokak boyunca yanında/yakınında kadınlar için oluşturulmuş bir kamusal tuvalet yoktur ([Fotoğraf 11](#)). Bu da kamusal mekânda erkeklerin varlığını kabul gören ve kadını yok sayan bir mekânsal oluşumdur.

Fotoğraf 11: Çiviciler Sokak’ta Yalnızca Erkekler İçin Bir Kamusal Tuvalet (18.03.2019)

YER ADLARI, RENK VE SEMBOLLERDE KENT ÖZNESİNİN CİNSİYETİ

Kentsel düzenlemelerin kültürel normların sembolleştirildiği araçlar olduğunu belirten [Jarvis, Kantor ve Cloke \(2015\)](#), bina, anıt, sokak ve tabelaların biçimi, bunların konum, ölçek ve figürlerinin, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkilerinin vücut bulduğu mekânsal düzenlemeler olduğunu ve bu ilişkileri sembolleştirdiği, pekiştirdiği ve yeniden ürettiğini söylerler. Bu bakımdan kullanım fonksiyonları ile birlikte kentsel mekân, ışıklandırma, renklendirme, açıklama gibi mekânsal düzenlemelerle erillikten kurtarılabilir. Sokakların erillik düzeyinin renklendirmelerle azaltılması önerisi, kadın renkli-erkek gri gibi cinsiyetçi inşaları yeniden üreten bir indirgeme olarak anlaşılmalıdır. Buradaki önerim köhneliği ve erilliği azaltmak aracılığıyla güvenli mekân algısının artırılmasıdır. Performativite ile ilişkilendirildiğinde mavi, gri,

siyah renklerin erilliği arttırdığı, tütün-tekeli büfeleri, kıraathane, otopark, birahane gibi kullanım alanlarının da erkek yoğun kullanım mekânları olmaları aracılığıyla erkek kimliği pekiştirdiği söylenebilir. Bu kapsamda renkler ve eril kullanımlar birbirini karşılıklı olarak üretmektedir. Bu bakımdan Balıkesir kenti MİA' da son yıllarda birtakım renklendirme faaliyetleri gözlenmekteyse de, öznesi erkek olan bu renklendirmeler, kentsel kamusal mekânda bulunması meşru cinsiyetin erkek olduğunu varsaymakta ve bunu yeniden üretmektedir (Fotoğraf 12, 13, 14). Örneğin Alpaslan Sokaktaki resimlendirmede tek bir duvardaki 5 özne de erkektir. Aynı şekilde Milli Kuvvetler Caddesinde de tek bir duvardaki 4 özne de erkektir.

Fotoğraf 12: Milli Kuvvetler Caddesi (19.03.2018)

Fotoğraf 13: Alpaslan Sokak (19.03.2018)

Fotoğraf 14: 4000 Sokak ve Murat Göçer Sokak (08.07.2018)

Kent duvarlarında erkek özne ile temsil edilen kamusal insan ile birlikte, 4002 Sokak'taki "Boğazın Boğası" boksör kas gücüne dayalı erkek iktidarının mekânsal inşası iken, Ali Şuuri Sokak'ta bulunan, erkek eli öpen erkek çocuk da saygı kisvesiyle eril tahakkümün meşrulaştırılmasının ifadesi fakat aynı zamanda çocuğun yüz ifadesi de bu eril tahakkümün sorunsallaştırıcısı gibi görünmektedir (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 15: 4002 Sokak (08.07.2018) ve Ali Şuuri Sokak (08.07.2018)

MİA'da mekâna içkin diğer cinsiyetli inşalardan biri de heykeller ve tabelalardaki kent simgeleridir. Bu çerçevede en belirgin kentsel kamusal simge, Vasıfçınar Caddesi'nden Kızılay Caddesi'ne girişte konumlandırılan Kurtdereli Mehmet Pehlivan heykelidir (Fotoğraf 16). Kentin en merkezi ve işlek güzergâhlarından birinde konumlandırılan Kurtdereli Mehmet Pehlivan heykeli, konumu, yüksekliği, büyüklüğü ve anlamı ile tahakküm, güç ve ataerkiyi simgelemektedir. Erkek egemenliğini simgeleyen, hem sporu yapan hem de izleyicilerin erkek olduğu, dolayısıyla eril mekânlar oluşturan güreş sporlarının geleneksel olarak gerçekleştirilmesi ve kent merkezinde bu aktiviteye yönelik pano duyuruları da (Fotoğraf 20), kas gücüne dayalı hegemonik erkekliği yeniden üretmektedir. Kentin en merkezi konumlarından birinde konumlandırılmış olan Kurtdereli Mehmet Pehlivan Heykeli, kentin çeşitli yerleri ve kentsel hizmetlerde (çöp kutuları vb.) kent simgesi olarak kullanılmakta, dolayısıyla ataerki iktidar mekânda, simgeler yoluyla yeniden üretilmektedir.

Fotoğraf 16: Kurtdereli Mehmet Pehlivan heykeli (11.05.2016)

Kentsel mekânda erilliğin semboller aracılığıyla yeniden üretildiği diğer araçlar ise kentteki levhalardır. Yayalar için oluşturulan levhalardaki insan simgesinin erkek olması, kentsel mekân üretiminde erkek egemen perspektifin ifadesidir. Aynı perspektif trafik ışıklarında, asansör simgelerinde, resmi kurum tabelalarında, çöp kutularında ve toplu taşıma araçlarında da belirgindir. Trafik levhalarının hemen hepsinde yalnızca erkek figür ile temsil edilen kamusal insan nihayet okul geçidi levhalarında kadın figür ile birlikte temsil edilmekte, ancak söz konusu levhalarda da hangi yöne doğru olursa olsun, erkek, kadından bir adım ileride, kadın erkeğin gerisinde olarak temsil edilmektedir. Tabela hangi yönü gösterirse göstere, her iki yönde de erkeğin önde, kadının geride oluşu kentsel mekânın üretiminde erkek egemen-erkek önde perspektifin ifadesidir. Kentte dikkati çeken bir diğer sembol, yine kentin ana yol güzergâhlarından birinde konumlandırılmış olan gazete okuyan erkek heykeldir. Herhangi bir geleneksel imajı da olmayan, başka bir ifadeyle herhangi bir insanı temsil eden gazete okuyan heykelin erkek olması, kamusal mekânda olması gereken/istenilen cinsiyetin erkek olduğunun mekânsal ifadesidir (Fotoğraf 17). Benzer bir mekânsal inşa, Atatürk Parkı'nda bulunan balık tutan erkek heykel için de geçerlidir.

Fotoğraf 17: Vasıfçınar Caddesi'nde Konumlandırılan Erkek Heykel (11.05.2016)²

MİA'da bir kadın heykeli (Sarıkız Heykeli) de mevcuttur fakat Sarıkız Heykeli'nin konumlandırıldığı meydan, Kurtdereli Mehmet Pehlivan heykeli ya da Vasıfçınar Caddesi'ndeki erkek heykel gibi sık kullanılan ana yol güzergâhlarının aksine iç kesimlerde, Hasanbaba Çarşısı'nın arka cephesi olan Turan Caddesi'nde konumlandırılmıştır. Ayrıca Sarıkız Heykeli'ne rağmen meydanın adı da "Mehmet Ali Yağcı Meydanı" dır (Fotoğraf 18). Konumu ve ek bir tabela ile meydana verilen erkek adının yanı sıra Sarıkız Heykeli, giymiyle ve efsanesiyle makbul kadın kimliğinin inşasına karşılık gelmekte, dolayısıyla kentsel mekânda erilliği temsil etmektedir.

Fotoğraf 18: Turan Caddesi, Mehmet Ali Yağcı Meydanı (1.12.2016)

² 2016 yılında resmini çektiğim erkek heykel bugün yerinde yoktur.

Bu bakımdan mekânda anlam inşa eden diğer araçlardan biri de yer adlarıdır. Cadde, sokak, kentsel kurum ve meydan gibi açık ve kapalı kamusal mekân adlarındaki erkek egemenliği, erkek egemen kültürün mekânsal ifadesidir. Balıkesir kenti MİA'da, 198 cadde ve sokak adı içerisinde 1 sokakta kadın adı kullanılmış (Naciye Hanım Sokak), çok sayıda cadde ve sokak adı ise (Salih Tozan Caddesi, Paşa Caddesi, Ali Hikmet Paşa Caddesi, Zağnos Paşa Caddesi, Hıfzı Aydan Sokak, Mehmet Akif Ersoy Caddesi, Bilal Sokak, Turgut Reis Caddesi, Hacı Gaybi Sokak, Çavuş Sokak, Hilmi Konya Sokak, Abdulgafur Efendi Caddesi, Karaoğlan Caddesi, Muzaffer Uzkur Sokak, Atalar Caddesi, Dr. Ahmet Toprak Caddesi, Barbaros Sokak, Murat Göçer Sokak, Ali Şuuri Sokak, Arlioğlu Sokak, Muharrem Hasbi Sokak, Alpaslan Sokak, Orhanpınar Sokak, Tevfik Sağlam Paşa Sokak, Kazım Özalp Sokak, Cengiz Topel Caddesi, Paşasaray Sokak, Ali Çetinkaya Caddesi, Şehit Pamir Caddesi vb.) erkek ismi ve/veya egemenliği söylemi içermektedir³. Cadde ve sokak adlarında erkek veya eril isimlerin yaygınlığına ek olarak erkek isimlerinin soyadları ile beraber bulunması, toplumsal yapıda erkek soyun üstünlüğünün de ifadesi ve yeniden üreticisidir.

Cadde ve sokak adlarının yanı sıra kentsel açık ve yarı açık kamusal mekânlar (Kocaseyit Köprüsü, Ali Hikmet Paşa Meydanı, Ömer Alibey Meydanı, Hüseyin Baştuz Meydanı, Hilmi Ziya Apak Meydanı, Kurtdereli Mehmet Pehlivan Heykeli Çevresi, Mehmet Ali Yağcı Meydanı, Yunus Emre Meydanı) ile kapalı kentsel kamusal mekânlarda (Musarrif Ömer Alibey Yazma Eserler Kütüphanesi, Kurtdereli Spor Salonu, Ali Şuuri İlköğretim Okulu, Hacı Ali Cami, Yunus Emre İlköğretim Okulu, Karaoğlan Cami, Mimar Sinan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Zağnos Paşa Cami, Muharrem Hasbi Un Fabrikası, Umurbey Cami, Salih Tozan Kültür Merkezi, İbrahim Paşa Mescidi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Yıldırım Cami, Devrim Erbil Çağdaş Sanatlar Müzesi, Şeyh Lütfullah Cami, İbrahimbey Cami, Karaoğlan Muhtarlığı, İbrahim Ağa Cami, Kurtdereli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Karesi Bey Türbesi, Hasanbaba Çarşısı, Sabri İnanöz Cami) da erkek adı temsilleri belirgindir. Yer adlarındaki bu temsiller, kadın-erkek eşitsizliğinin ve kentsel mekân inşasındaki eril perspektifin karşılığıdır. Yer adlarında milli/vatani değerlerin yer almaması gerektiği gibi bir yorum değildir burada söz konusu olan, hayatın her alanında erkek önde bir toplumsal yaşantının, kadının tarihten ve toplumdan dışlanışının sorunsallaştırılmasıdır. Tıpkı Simone de Beauvoir'in (1993: 16) "*Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşıyoruz; kanatlarını kesiyoruz, sonra, uçamıyor diye yakınıyoruz*" ifadelerindeki gibi.

MİA'daki kamusal çeşmeler de yer yer eşleri ile anılsa da çoğunlukla erkek bireylerin hayratları ve isimlerinin yaşatıcısı olması bakımından hem din hem de ekonomide erkek egemenliğinin göstergeleri ve sürdürücüleridir. Kentsel mekânda adını yaşatma aracılığıyla sermaye sahibi erkek özne bu mekânsal temsillerle erkek egemenliğini yeniden üretmektedir. Eril sermayenin kentsel mekândaki diğer gösterge ve sürdürücülerini özel işletmelerdeki erkek adları ve eril söylemler de erkek sermaye ve egemenliğinin mekânsallaşmasıdır.

Balıkesir MİA'da mekânın eril temsillerinden bir diğeri de, reklam/duyuru panolarındaki söylemlerdir. Reklam/duyuru panolarında erkek egemen imaj, kentsel kamusal mekânda erkek egemenliğini normalleştirme aracı olarak tezahür etmekte, toplumsal/kültürel olarak eril güç, biyolojik farklılıklarla normalleştirilmektedir. Örneğin Dünya Engelliler Günü için kentin ana yol güzergâhlarında sergilenen afişlerde engelsizlik, erkek kası ile özdeşleştirilmiş, biyolojik özelliklere dayalı eril güç meşrulaştırılarak yeniden üretilmiştir (Fotoğraf 19). Kentteki duyuru panolarında pehlivan güreşleri, boks müsabakaları, okçuluk festivalleri, futbol ve basketbol da kaslı erkekler ile sembolize edilmektedir. Fotoğraf 20'deki "BÜYÜK ERKEKLER" söylemi de aynı anlamın üreticisidir.

Fotoğraf 19: Kentteki Reklam Panolarında Kas Gücüne Dayalı Erkek Egemenliği (01.12.2016)

³ Cadde ve sokak isimlerinde lale, gül, nergis, menekşe, manolya gibi sokak adlarını kadın adı olarak yorumlamak, kadını zayıf, kırılğan ve güzel olması gereken olarak inşa eden eril kodlara karşılık gelir ve cinsiyetçi inşayı yeniden üretmek olur. Bu nedenle bu isimleri kadın adı olarak ayırmadım zaten eril adlar gibi soyad ile belli bir isme atfedilen adlar da değıller. Yıldırım, Bereket, Doğan, Kaya, Kurtuluş, Çağrı gibi sokak adları da erkek adları olabilecekken yine de bunları eril adlara dâhil etmedim.

Fotoğraf 20: Kentteki Reklam Panolarında Kas Gücüne Dayalı Erkek Egemenliği (02.08.2016 ve 17.12.2018)

Mekânsal düzenlemelerin erkek bedenine göre planlanması, ortalama erkek boyunu dikkate alan mekânsal düzenlemeler vb. de gündelik yaşamda deneyimlenen eşitsiz kullanımlarla açıklanabilir. Otobüs saatlerini gösteren ilan panolarının boylarının ortalama kadın boylarını aştığı, otobüslerin tavanında asılı olan tutacak boylarının da ortalama kadın boyuna uygun olmadığı, aynı zamanda boyu kısa olduğu için otobüste ayakları yere ulaşamayan kadınlar bunun bazı örnekleridir. Bankadaki vezne boyları, parmak uçlarına basarak işlerini halletmeye çalışan bir kadın ile yine paramatikten para çekmesi gereken bir kadının paramatik boyuna yetişememesi vb. kadınlar için gündelik yaşantıyı zorlaştıran eril mekânsal inşaların diğer bazı göstergeleridir.

SONUÇ

Bu çalışmada bireyleri, mekânı inşa eden failer, mekânı da, bireyleri inşa eden bir fail olarak, gündelik yaşamın etkileşimleri çerçevesinde inceledim. Gündelik etkileşimlerle üretilen ve gündelik etkileşimleri üretici bir güç olarak mekânı, Balıkesir kenti üzerinden cinsiyet temelinde anlamlandırdım. Feminist coğrafya perspektifinden Balıkesir kenti, hem istatistik veriler hem de günlük mekânsal kullanımlar bakımından, cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve kentin eril inşasına dair önemli göstergelere sahiptir.

Mekânın cinsiyeti ve cinsiyete dayalı eşitsizlikleri inşası bakımından, öncelikle MİA' nın, morfoloji ile de ilişkili olarak az sayıda geniş caddenin çok sayıda ara sokak ile birbirine bağlandığı mekânsal örüntüsü, caddelerin, genişlik, ışıklandırma, işlevsellik ve fonksiyon çeşitliliği bakımından kadınlar için nispeten güvenli ve tercih edilir özelliklere sahip iken sokaklar çoğunlukla dar, tenha ve ışıksız olması bakımından cinsiyet temelinde kadınlar için dezavantajlı mekânsal oluşumlardır. Bu bakımdan ara sokaklar hem sayıca fazla olmaları hem de çoğu dar, ışıksız, tenha olmalarının yanı sıra kullanım fonksiyonları bakımından da eril kullanım fonksiyonlarının arttığı mekânsal ölçeklerdir. MİA' da yaygın olan pasajlar da cadde ve sokaklar arası geçişleri sağlayan, yarı açık ve eril kentsel kamusal mekânlardır. Ana caddelerde pasajlar ve iş hanları, ara sokaklarda ise bizzat sokağın kendisi gri, karanlık, köhne oluşları ile de eril mekânsal oluşumlardır. Mekânın renklendirilmesi girişimlerinde ise hem boyanan duvarların hem de heykel benzeri simgelerde kentin öznesi erkektir. Böylece kentsel kamusal mekânda bulunması meşru cinsiyetin erkek olduğu varsayılmakta, bu inşa, erkek iktidarını meşrulaştırarak yeniden üretmektedir. Ayrıca Balıkesir kenti MİA, yer adları aracılığıyla da erkek egemen bir karaktere sahiptir. Cadde ve sokaklar, açık, yarı açık ve kapalı kentsel kamusal mekânların adları erkek egemenliğinin temsilleri olarak kentsel mekânda yerini almıştır.

Sonuç itibarıyla kentin eril yapısı, gündelik yaşamda kadınların mekânsal hareketlerini kısıtlayıcıdır. Bu da kadın kimliğinin ev ile inşasını pekiştirmektedir. Kadınların mekânsal hareketleri arttıkça, kadınlar gündelik yaşamdaki iktidar ilişkilerini ve mekânı da değiştirirler. Bu bakımdan tenhalıkları azaltma, kullanım fonksiyonlarının çeşitlendirilmesi gibi girişimler elzemdir. Mekânın kadın hareketlerini destekleyici yönde değişimi, kadın kimliğinin ev ile özdeşleşen inşasını da değiştirecektir.

EXTENDED ABSTRACT

READING THE SPACE WITH FEMINIST PERSPECTIVE: EXAMPLE OF THE CENTRAL BUSINESS DISTRICT OF BALIKESIR CITY

INTRODUCTION

Feminist researches in urban geography have problematized gender-based division of space by industrialization and urbanisation. The gender-based division of space has been criticized for maintaining gender-based inequalities by dividing urban space into residential areas for women and business areas for men (Bondi, 1992: 160-163; Wilson, 1992: 55; McDowell, 1993a: 166-168; Bondi, 1998: 161; Bondi and Domosh, 1998: 277-278; Fenster, 1999: 231; Bondi and Rose, 2003: 236; Bondi, 2005: 8-10). Gender-based power relations, gender-based division of labor and gendered formations of space have mutual relationships that build each other and this fact require to focus on the multiple constructions of everyday life. This study focuses on the relationship between patriarchal constructions and urban spatial mobility of women as part of daily power relations. The main subject of the study is the unequal use of space based on gender.

Spatial constructions are descriptive representations of gender-based identities and constructors of gender identities. Houses, sports halls, shopping malls, monopoly markets, public toilets, parks, places of worship, cafes, bars, schools and streets are not independent from the gender relations in daily life. Male-dominated daily uses in places of worships, cafes, streets, astro turfs, military areas, entertainment venues, etc. constitute gender identities of being male and female. Daily spatial practices, such as the usage of some spaces only by men and some of only by women, and time limitations by gender, construct gender-based identities. For a more just world, it is necessary to understand women's use of space, women's spatial mobility and the reasons that restrict this mobility. This study aims to make social and spatial inequalities visible through understanding of the spatial productions. In this respect, with this study, a feminist space reading was made in order to understand the masculine construction of the urban space.

In this study, the relationship between gender and space is explained in the case of Balıkesir city. This study focuses on how gender-based inequalities sustained through space. Within the scope of the study, was searched for “*What are the masculine indicators of the built environment in the CBD of Balıkesir city?*”

RESEARCH METHOD

This study that focusing on what space implies in a feminist perspective is based on discourse analysis. Within the scope of the study, the gendered formations of urban space is examined. The main method of the study is the qualitative method and the data collection method is the unstructured observation. Observations were carried out between May 2016 and May 2019. In the analysis of the space, is explained the meanings of the spatial formations in the research area (streets, squares, buildings, bridges, passages, etc.). With the purpose of the research I focus on the numbers, names, usage functions, narrowness-wideness, openness-closeness, lightness-darkness, sizes, security-insecurity levels, graffiti and paintings, sculptures, boards, symbols and similar constructions of space.

In this respect, the research is based on the analysis of the researcher's observations of space with the feminist perspective. My position in the research is a position that problematizes patriarchy and opposes gender inequality. In addition, I locate myself in the research as a woman who uses the city of Balıkesir in everyday life.

BALIKESIR CITY WITH A FEMINIST PERSPECTIVE

The research area is the CBD of Balıkesir city (Figure 1). Choosing the research area as CBD is related to the basic debates about the space-gender relationship that explains the gender-based division of labor with spatial division.

CBD of Balıkesir city has a structure in which business and living areas are intertwined. While this formation increases on the external borders of the CBD, it is also evident in the core of the CBD.

In regard to the street composition of CBD, a few main streets are connected with a large number of side/subsidiary streets. From a spatial point of view, main streets are relatively safe and preferred for women because of their wideness, lighness, functionality and variety of functions, while subsidiary streets are often narrow and disadvantageous. In general, although not all, the side streets are relatively narrow, dark, secluded and have masculine use functions.

Passages, which are common in the CBD of Balıkesir city and provide crossings between the streets, are mostly dimly lit and closed / semi-closed spaces, have generally masculine use functions with the presence of at least one tea shop and barber. Commercial buildings are also disadvantageous spatial scales for women, because they are spatial arrangements that bring together lots of urban public functions in a closed building (Photo 1 and 2).

Some commercial buildings in Balıkesir city which includes dentists, accountants, beauty centers and so on also seem to be difficult for women's daily movements as their entrances are narrow and from side streets. Another spatial construction in the CBD of Balıkesir city is the construction of men's hairdressers on the ground floors and with open glass, while women's hairdressers are on the upper floors and with invisible-blown glass. This construction of space in daily life is the spatial appearing and reproduction of confidential thought based on gender.

Another construction of the subsidiary streets of the CBD of Balıkesir city is open parking areas, that mostly become lonely with the back and side facades of the buildings. Just like hairdressers, open car parks, often indicated by arrows from the main streets and located in side/ subsidiary streets, have usually narrow entrances with side streets, and side and rear facades of buildings around, make them solitude. These are mutual constructions that restrict women's from car using, side/ subsidiary street using and parking (Photo 3). In addition to the open and run-down parking areas located on the inner and back streets, parking decks which are semi-open, gray high blocks in the CBD of Balıkesir city constitute masculine usage areas with their male intensive usage character (Photo 4). In Balıkesir CBD, just like car parks, mosques also form integrated masculine spaces with barbers and tea houses around them, as a trio of mosque-barber-tea houses (Photo 5).

The rural neighborhood stops in the CBD of Balıkesir city are also located in the continuation of a masculine and insecure region, where car wash and auto repair activities are widespread. In this respect, the location of the rural neighborhood bus stops is another spatial arrangement that increases gender and class inequality in the rural-urban division.

Although narrow streets are dense in many parts of the CBD, especially in the external borders where CBD function decreases and housing function increases, it becomes more insecure. These streets, which become more and more deserted by the rear fronts of the residences, become fusty places that do not get light during the day due to the effect of high blocks (Photo 6). Large and tall buildings also isolate streets by reducing their usage. In this regard, large commercial buildings such as Hasanbaba Bazaar, hotels or public buildings isolate the streets in the CBD because of their side and back fronts in large area. In this context, however, the type of using functions is also important. For example, Yıldırım Street or Örucüler Street are those where women's spatial visibility increases because shopping centers are concentrated. However these streets have a masculine character with patriarchal shopping functions such as furniture, curtains, weddings, circumcision, dowry and so on.

The masculinity of side streets are also increased through daily masculine uses, with a combination of gender-based division of labor and roles and men oriented activities. Aygın and Aygıt Streets which are streets that connect Yeşilli and Milli Kuvvetler Streets are just one example (Photo 8). Aygın Street, where masculine activities are located on both sides of the street (one side occupied by a barber and another side by a tea house) and the presence of men sitting there all the time with tea house stools, constructs inequality on the basis of gender by preventing woman who wants to pass between Yeşilli Street and Milli Kuvvetler Street in daily life. Instead using this street forcing women to pass through the next street. Aygıt Street, which is located before/after Aygın Street and provides passage between Milli Kuvvetler Street and Yeşilli Street (like Aygın Street), maintains this inequality. It is also a narrow subsidiary street where masculine usings (internet cafes, tea shops and barber) gather around and forces women to cross by the next side street. In this respect, women who want to cross these streets in everyday life lose time and energy by crossing the main street instead of using these alleys.

In CBD of Balıkesir city some internet cafes and entertainment venues produces gender inequality in access by locating either in side/subsidiary streets or in the upper floors of commercial buildings in the CBD. For example, the area formed by the pubs located near the Ali Hikmet Pasha Square consists of a number of short, narrow side streets that integrated with the tabourets of tea houses and male intensive entertainment places. This area excludes women from these

entertainment places due to insecurity perception and male intensive use. Similarly, 3 out of the 4 Turkish baths in Balıkesir CBD are open only to men and 1 to women. In addition to the inequality in number, the Yeşilli Hamam, which was used by women, have a covered construction, while male bathhouses have a clear appearance (Photo 9). In addition, while the men's bathhouses are open for longer time (Paşa Bath: 06.00-24.00, Çarşı Bath: 07.00-23.00, Lazlar Bath 08.00-23.30), the women's bath is open for use in shorter period (10.00 - 19.00) during the day. That is another indicator of unequal usage of urban space based on gender identity.

Besides, signs “open to ladies” at the entrance of the Yeşilli Bath, “MEN'S BATH” at the entrance of Çarşı Bath and “BELONG TO MEN” at the entrance of Lazlar Baths are also problematic in terms of sexist rhetoric. A statement on the door of a cafe/ billiards saloon on the Mehmet Akif Ersoy Street, “OUR CAFE DEPARTMENT IS ON THE UPPER FLOOR LADIES ALSO CAN ENTER” is another example of that rhetoric. While it invites women and opens cafe section to them, positioning women on upper floor separates them from the street and this statement is actually sign of masculinist superior language which men allow women to use this place. The “Ms. Tailor” sign, which is very common in Balıkesir CBD, is an indication of the masculine city on the one hand, as tailors were for men but they are also opened to women over time and therefore it requires to be mentioned. On the other hand, it may also include the meaning of belonging to women alone, and in this respect, it refers to the intimate construction of the female body. In addition, the use of “ms./lady” instead of “women” is the producer of the same construction.

Another relationship between space and gender can be associated with colors and symbols. When it is associated with performativity, it can be said that blue, gray and black colors increase masculinity, and the usage areas such as package stores, male coffee houses, parking lots and beerhouses reinforce male identity by being male intensive use places. In this context, colors and masculine uses produce each other mutually. In this respect, although some painting attempts have been observed in the city in recent years, these paintings, which of their subject are men, assume and reproduce that the legitimate gender is found in the urban public space is men (Photo 12, 13, 14, 15).

Another gendered constructions in the CBD are the symbols and signs. The Kurtdereli Mehmet Pehlivan (wrestler) statue, which is located on one of the most central and busy routes of the city, symbolizes domination, power and patriarchy with its position, height, size and meaning (Photo 16). Another notable symbol in the city is the male statue reading a newspaper, which is located on one of the main road routes of the city (Photo 17). A similar spatial construction is also valid for the male fishing sculpture in the Atatürk Park. A female sculpture (Sarıkız Sculpture) is also available in the CBD but the square where Sarıkız Sculpture is situated, is located on Turan Street, which is the back of the Hasanbaba Bazaar, in contrast to the frequently used main road routes such as Kurtdereli Mehmet Pehlivan Sculpture or other male sculpture is located. In addition, despite the Sarıkız Sculpture, the name of the square is “Mehmet Ali Yağcı Square (Photo 18). In this context, one of the other tools of constructing meaning in space are place names. In this respect, male name representations are prominent in streets, open, semi-open and closed urban public spaces in the CBD of Balıkesir city.

Another masculine representation of the Balıkesir CBD is the expressions on the boards. Wrestling matches, boxing competitions, archery festivals, football and basketball are also symbolized with muscular men on the boards in the city (Photo 15, 19, 20). The “GREAT MEN” statement in Photo 20 is the producer of the same meaning.

CONCLUSION

In terms of construction of gender and gender-based inequalities of space, the spatial pattern in the CBD is firstly connection a few main streets with a large number of side/ subsidiary streets, is disadvantaged spatial formation for women on the basis of gender in that side streets are mostly narrow, secluded, invisible while main streets are relatively safe and preferred for women in terms of width, lighting and variety of functions. In this respect, side streets are spatial scales in which masculine usage functions increase. Passages that are common in the CBD are semi-open and masculine urban public spaces that provide passage between streets. In term of city paintings and decoration, the subject of the city is male, both in painted walls and symbols like sculpture. Moreover, the city of Balıkesir CBD has a male-dominated character through place names.

As a result, the masculine structure of the city reinforces the domestic construction of female identity. As the spatial movements of women increase, women can change power relations and space in daily life. In this regard, initiatives such as reducing solitude and diversification of use functions are essential. The change of space in a direction supporting women's movements will also change the construction of the female identity that is identified with the house.

Kaynakça / References

- Akgün Yüksekli B., Birol Özerk G. & Çivici T. (2015). Kentsel sınırlar: Balıkesir istasyon bölgesi ve çevresinin sınır kavramı aracılığıyla incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 30(2), 333-344.
- Alkan Korkmaz, S. & Allmer, A. (2013). Mekânın DNA'sı: Toplumsal cinsiyetin mekânsal kalıplarının sorgulanması. *Kadın/Woman 2000*, 14(1), 107-133.
- Alkan, A. (1999). Toplumsal cinsiyet ve kentsel mekânın düzenlenmesi çerçevesinde kent planlaması disiplini. *SBF Dergisi*, 14: 1-32. <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1999/toplumsal-cinsiyet.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Alkan, A. (2005). *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*. Ankara: Dipnot yayınları.
- Arendt, H. (2013). *İnsanlık Durumu*. (Çev. B. S. Şener) (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arkonaç, A. S. (2014). *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Balıkesir Esnaf ve Sanatkarlar Odası. (2018). *Balıkesir Kentinde İşyerleri ve İşletmecilerinin Cinsiyete Dayalı Verisi*. (Aralık 2018 tarihinde alınmıştır).
- Beaujeu-Garnier, J. & Delobez, A. (1983). *Pazarlama Coğrafyası*. (Çev. E. Tümertekin & A. Tümertekin). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Beebejaun, Y. (2017). Gender, urban space, and the right to everyday life. *Journal of Urban Affairs*, 39(3), 323-334.
- Benhabib, S. (1996). Kamu Alanı Modelleri. (Çev. D. Şahiner) *Cogito*, 238-258.
- Berktaş, F. (2015). Feminist Teoride Beden ve Cinselliğin Toplumsal İnşası. F. Z. Fidan & D. Alptekin (Ed.), *Kadın Bedeni ve İstismarı* içinde. İstanbul: Opsiyon Yayınları.
- Bondi, L. (1992). Gender symbols and urban landscapes. *Progress in Human Geography*, 16(2), 157-170.
- Bondi, L. (1998). Gender, class and urban space: Public and private space in contemporary urban landscapes. *Urban Geography*, 19(2), 160-185.
- Bondi, L. & Domosh, M. (1998). On the contours of public space: A tale of three women. *Antipode*, 30(3), 270-289.
- Bondi, L. & Davidson, J. (2003). Troubling the Place of Gender. K. Anderson, M.Domosh, S.Pile and N. Thrift. (Ed.), *Handbook of Cultural Geography* içinde (p. 325-343). SAGE
- Bondi, L. & Rose, D. (2003). Constructing gender, constructing the urban: A review of Anglo-American feminist urban geography. *Gender, Place and Culture*, 10(3), 229-245.
- Bondi, L. (2005). Gender and the Reality of Cities: embodied identities, social relations and performativities. Online papers archived by the Institute of Geography, School of Geosciences, University of Edinburgh. 12.07.2017 tarihinde <https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/822/lbondi002.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden edinilmiştir.
- Bora, A. (2004). Kamusal Alan Sahiden "Kamusal" mı? Özbek, M. (Ed.). *Kamusal Alan* içinde (s. 529-538). İstanbul: Hil Yay.
- Bourdieu, P. (2015). *Erişim Tahakkümü*. (Çev. B. Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yay.
- Boyer, K. (1998). Place and the politics of virtue: clerical work, corporate anxiety, and changing meanings of public womanhood in early twentieth-century Montreal. *Gender, Place and Culture*, 5(3), 261-275.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*. (Çev. C. Çakırlar ve Z. Talay). İstanbul: Pinhan Yay.
- Cantek, Ş. F., Ulutaş, Ü. Ç. & Çakmak, S. (2014). Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel "ara"sında kalanlar. Cantek Ş. F. (der.). *Kenarın Kitabı. "Ara"da kalmak, çeperde yaşamak* içinde (s. 121-159). İstanbul: İletişim Yay.
- Carol, H. (1960). The Hierarchy of Central Functions Within the City. *Annals of the Association of American Geographers*, 50(4), 419-438.
- Chant, S. & Datu, K. (2015). Women in Cities: Prosperity or Poverty? A Need for Multi-dimensional and Multi-spatial Analysis. In Charlotte Lemanski, Colin Marx (eds.), *The City in Urban Poverty* (pp. 39-63). University College London, UK
- Çakır, S. (2009). Osmanlı'da Kadınların Mekânı. Sınırlar ve İhlaller. A. Alkan (Ed.). *Cins Cins Mekân* içinde (s. 76-101). İstanbul: Varlık Yay.
- Davidson, J. (2000). 'the world was getting smaller': women, agoraphobia and bodily boundaries. *Area*, 32(1), 31-40.
- Davidson, J. (2003). Putting on a face': Sartre, Goffman, and agoraphobic anxiety in social space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 21(1), 107-122.
- De Beauvoir, S. (1993). *Kadın "İkinci Cins III" Bağımsızlığa Doğru*. (Çev. B. Onaran). Sekizinci Baskı. İstanbul: Payel Yay.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I*. Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları. Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. (Çev. A. Bora, M. A. Gevrek & F. Sayılan). 10. Baskı. İstanbul: İletişim Yay.
- Ertürk, M. (2013). *Mekânın diyalogisi: Kent mekânı-kent öznesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, İstanbul).
- Fenster, T. (1999). Space for gender: cultural roles of the forbidden and permitted. *Environment and Planning D: Society and Space*, 17, 227-246.
- Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, 14(3), 242-256.

- Foucault, M. (1986). Of other spaces. (Çev. Jay Miskowiec). *Diacritics*, (16), 22-27.
- Haraway, D. J. (2010). *Konumlu Bilgiler: Feminizmde Bilim Meselesi ve Kısmi Perspektifin Ayrıcılığı*. (Çev. G. Pusar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu* (Çev. S. Savran) (7. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hubbard, P. (2005). Women Outdoors: Destabilizing the Public/Private Dichotomy. In L. Nelson, J. Seager. (Eds.) *A Companion to Feminist Geography* (pp.322-333). Blackwell yay.
- Jarvis, H., Kantor, P. & Cloke, J. (2015). *Kent ve Toplumsal Cinsiyet*. (Çev. Y. Temürturkan). Ankara: Dipnot Yay.
- Knox, P. ve Pinch, S. (2006). *Urban Social Geography*. 5. Baskı. England: Pearson Education Limited.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev. I. Ergüden) (2. Baskı). İstanbul: Sel yay.
- Lengermann, P.M. (2015). Güncel Feminist Kuramlar. Ritzer, G. & Stepnisky, J. (Ed.). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (Çev. I. Ertuna Howison) içinde (2. Baskı). Ankara: De Ki Yay.
- Liebman, S. (2004). Alexander Kluge ile Söyleşi. Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine. Özbek, M. (Ed.) *Kamusal Alan* (Çev. N. Dinç & M. Özbek) içinde (ss. 609-651). İstanbul: Hil Yay.
- Mayol, P. (2015). Konut. M. DE Certeau, L. Giard & P. Mayol (Ed.) *Gündelik Hayatın Keşfi II* içinde (s. 29-159) (2. Baskı). Dost Kitabevi.
- McDowell, L. (1992). Doing Gender: Feminism, Feminists and Research Methods in Human Geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17(4), 399-416.
- McDowell, L. (1993a). Space, place and gender relations: Part I. Feminist empiricism and the geography of social relations. *Progress in Human Geography*, 17(2), 157-179.
- McDowell, L. (1993b). Space, place and gender relations: Part II. Feminist empiricism and the geography of social relations. *Progress in Human Geography*, 17(3), 305-318.
- McKenzie, S. (2002). Kentte Kadınlar. 20. *Yüzyıl Kenti*. (Çev. B. Duru & A. Alkan) içinde (s.249-283). Ankara: İmge Kitabevi.
- Mirioğlu, G. (2018). Kentlere feminist coğrafya perspektifinden bakmak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27 (2), 183-194.
- Mirioğlu, G. (2019). *Balikesir kentinde kadınların kamusal mekân kullanımı: Feminist bir perspektif*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balikesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı. Balikesir).
- Murphy, R. E. & Vance, J. E. (1954). Delimiting the CBD. *Economic Geography*, 30(3), 189-222.
- Oğuz, M. & Atatimur, M. (2008). Kent ve kadın. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 6, 126-144.
- Öksüz, M. & Deniz, A. (2019). Toplumsal cinsiyetin, mekânın ve zamanın tektipleştirilmesi: Tecavüz içerikli karikatürler ve gerçek temsiller üzerine bir araştırma. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(1), 170-192.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (Çev. A. Yılmaz & S. Durak). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Sennett, R. (2014). *Ten ve Taş. Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. (Çev. T. Birkan) (5. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Soja, E. W. (2017). *Postmodern Coğrafyalar*. (Çev. Y. Çetin). İstanbul: Sel yay.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri. (2016). Mayıs 2017 tarihinde www.tuik.gov.tr adresinden erişilmiştir.
- Valentine, G. (1989). The geography of women's fear. *Area*, 21(4), 385-390.
- Wilson, E. (1992). Görünmez flaneur (Çev. F. Çulha ve A. Bora). *Birikim*, 43, 54-65.
- Wolff, J. (1985). The Invisible Flâneuse. Women and the Literature of Modernity. *Theory Culture and Society*, 2(3), 37-46.
- Yuval-Davis, N. (2016). *Cinsiyet ve Millet*. (Çev. A. Bektaş). (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yay.
- Yüceşahin, M.M. & Yazgan, P. (2017). Kentler toplumsal cinsiyetsiz değildir: Türkiye'de kentsel mekânın üretiminin feminist bir eleştirisi. *Kadın / Women 2000: Kadın Araştırmaları Dergisi / Journal for Women's Studies*, 18(1), 85-106.